

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ УМЕТНОСТИ.

2. Црква Свете Богородице — Матеич.

На врху једног од источних огранака Скопске Црне Горе, у пустом крају усамљено се дижу величанствене рушевине храма, које се већ из даљине, са Кумановског Поља виде (слика 1.). То су остаци цркве Богородичног манастира, који се од давнина спомиње под именом „Црногорска Богородица“, а касније је добио назив *Матеич*.¹

Не зна се када је овај манастир основан, али се зна да је већ г. 1300 постојао.² Вероватно је да се на њега односе вести, које саопштавају Карловачки родослов и други извори. Они, наиме, тврде да је Јелена, супруга Цара Душана подигла један манастир „у Чрмније Гори, више Жеглигова“.³ За ово налазимо потврду у ктиторским портретима цара Душана, царице Јелене и сина им младога Уроша међу њима (сл. 6.). Ова ктиторска група одликује се са две особине, на које треба обратити пажњу. Пре свега, Душанова слика је смештена одвојено од осталих двеју на испупченом делу пиластра (схема I, II, 71), десно од осталих двеју фигура, које међу собом држе модел храма (схема I 69, 70). Овај модел они, очигледно, односе Богородици која је насликана са Христом у наручју, у малој ниши изнад улаза у Ђаконик (схема II, 60). Чињеница, да се модел цркве налази у рукама Јелене и Уроша, указује да њих, а не цара Душана, који држи само даровну повељу у руци, ваља сматрати као стварне ктиторе, обновитеље манастира.

Другу особину налазимо у слици царице Јелене. Она је одевена у обичну одећу царица према византијском обрасцу, а на глави има високу круну. Испод ове круне, с једне и друге стране, спушта се бео превес. Ни на једној другој њеној слици (у Сопоћанима, у Леснову) нема она таквог превеса. То је знак њеног удовичког положаја. А из тога излази, да је ова слика израђена после смрти Душанове, т. ј. после 1355. г. И ова особина дакле, може, да буде корисна за решење питања о датирању цркве и њених слика. Сем тога зна се, да је Урошу, приликом ступања на престо, било око 19 година.⁴ Баш у таквим годинама, без бркова и браде, он је приказан у сликама Матеича. Из овог можемо извести даљи закључак, да су слике израђене ускоро иза смрти Душанове, а то је година 1356—7.⁵

Међутим, датирање фресака Матеича крајем шездесетих година XIV столећа може изазвати сумњу, нарочито када се оне посматрају с иконографске

В. Марковић. Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији. Сремски Карловци, 1920, стр. 19. Назив „Матеич“, исто тако као и назив другог посвећеног Богородици манастира — „Матка“, постао је од речи мати — „Мати Божија“. Тако се зове и село, које се налази испод манастира.

² Ibidem, loc. cit.

³ Ibidem.

⁴ К. Јиречек. Историја Срба, I, Београд, 1922 стр. 307.

⁵ Око 1360 године Јелена се закалуђерила под именом Јелисавете (К. Јиречек, о. с., 307, напомена 1.). Доцније би, вероватно, приказана била у монашком оделу, попут Јелене удовице Уроша I. у Ђурђевим Стубовима и у Ариљу.

стране. Као што ћемо видети даље, оне садрже у себи низ иконографских особина, које су до сада биле познате само у сликама много каснијег доба — XVI и XVII столећа. Ако, наиме, поредимо њихов стил са стилем других слика XIV столећа, уверићемо се, да су слике цркве у Матеичу, по својим уметничким особинама, много ниже и грубље и са техничке тачке гледишта горе од других слика XIV столећа. Као што смо на једном месту већ приметили⁶ слике Матеича могу се упоредити, и то само у извесном смислу, са живописом Маркова манастира и Леснова. Та три живописа и ако се у многеме разликују један од другог, могу да се схвате као једна група, која се истина веома разликује од групе Старо Нагоричино — Краљева Црква у Студеници — Грачаница, али је ипак сачувала у себи много шта од онога, што је било карактеристично за српски живопис XIII столећа. Ми не мислимо овде, да дубље залазимо у ово питање, те упућујемо оне који се интересују њиме на наш рад који спремамо о српском живопису XIII столећа. Ваља нам још констатовати, да је живопис Матеича сав потпуно једног типа, да нигде нема трагова прерађивања, да је сав насликан на истом слоју малтера, под којим нема другог слоја, те је несумњиво, да је сав израђен у исто време. Време пак његова стварања, по нашем мишљењу основаном на фактичким подацима, треба да буде, и поред његова тобожњег касног карактера, шездесетих година XIV столећа.

Изазива сумњу још једна ствар која се даје тешко објаснити. Као што се види на плану (цртеж бр. 1.) и на слици која претставља олтарни део храма (сл. 3.) на северној страни олтара налази се једна ниска капелица са престолом, на ком се обично само на дан црквене славе врши служба Божија. О врло касном пореклу ове капелице не би било никакве сумње кад њени зидови, како изнутра тако и споља, не би били покривени живописом. Разлика између живописа ове капелице и живописа целог храма, одмах упада у очи, али ипак није толика, колика је између живописа ове капелице и живописа рађеног по црквама у XVIII и XIX веку. Кад би имали да датирамо живопис ове капелице без обзира на њено место и сврху, неби се колебали да га признамо за споменик XVI столећа. Он је на пр. толико ближи живопису у припратама пећске патријаршије и Св. Аранђела у Кучевишту, као и живопису појединих охридских црквица, које спадају у ово доба, али је велико питање да ли је ова капелица заиста саграђена у то доба?

Постанак капелице објашњава се сам по себи тиме што су готово сви сводови храма пали и олтар стоји сасвим откривен. Да би се могла вршити служба у зимско доба и у невреме саградили су у самом храму малу капелицу. Није нам познато, када су се срушили сводови. Они су се могли рушити постепено у вези са осиромашењем манастира, непоправљањем и потпуним напуштањем цркве, али није искључена и неочекивана катастрофа, која је могла изазвати пад сводова, на пр. земљотрес, који је толико чест у овим крајевима. Он је могао одмах довести храм у стање више или мање блиско овоме у ком се он сада налази.

Судећи по честом спомињању у XV столећу,⁷ овај манастир је у то време уживао благостање и сумњиво је да би баш онда, чак и у случају веће катастрофе, храм могао да остане необновљен. Исто се може казати и о XVI столећу, када је у вези са делатношћу патријарха Макарија оживело црквено градитељство. Тек од краја XVI столећа почиње безизлазно тешко време за српски народ и српску цркву; у то доба је већина старих споменика српске уметности прешла у рушевине или полурушевине.

Претпоставка да би ова капелица могла бити саграђена ради неких нарочитих циљева (на пр. погребних) онда, када храм још није изгубио сводове и када се још у њему вршило богослужење, било би веома мало

⁶ N. Okunev. Lesnovo. „Orient et Byzance“, IV: L' art byzantin chez les Slaves. Paris, 1929, стр. 222 (у штампи).

⁷ B. Марковић, loc. cit.

веројатна. Сумњиво је да би за гроб у таквом пространом храму било изабрано тако незгодно место у самом олтару. Кад би обновили стари иконостас, који се налазио између источног пара изиданих стубова, према трговима који су од њега сачувани, онда би капелица својим западним зидом са вратима била сасвим уз иконостас и пролаз кроз та врата не би био могућ. Поред тога црквица заузима тако знатан део олтара, да би заклањала престо од верних када би се обновио иконостас и отворила царска врата на њему.

На основу свега тога закључујемо, да је црквица никла онда, када су се срушили сводови, али манастир још није био запустео. У њему је била братија за коју је требало да се врши служба у свако доба године и у свако време, а манастир због општег осиромашења није више био у стању да изврши тако велику поправку храма, као што је обнова његових палих сводова. Немајући сем живописа у капелици никаквих других података за решење питања, када је у манастиру могло настати такво стање и када је капелица саграђена, ми држимо на основу упоређења овог живописа са живописом XVI—XVII столећа, који је сачуван у црквама овог дела Балканског Полуострва, да га можемо временски сместити у прву половину XVII столећа, додајући уз то, да је живопис црквице израђен у стилу који је већ онда био доста архаичан.

Ако се живопис храма може ставити у шездесете године XIV столећа, што ми тврдимо упркос његове разлике од фресака XIV столећа која пада у очи, и тобожњем његовом каснијем карактеру, онда настаје још питање: у које време треба сместити само грађење храма? Као што смо горе споменули, нигде у храму није нам пошло за руком да опазимо присутност другог ранијег слоја живописа под садањим малтером. На тај начин, ако је храм био саграђен много пре изградње постојећег живописа, он је током целог овог времена остао без слика. У историји других српских цркава ми незнамо примера да би храм заиста после грађења остао дуже времена без слика. Најдужи рок који је прошао између изградње и живописања храма може да се констатује у Лесновском манастиру, где је црква била саграђена године 1341, а живописана, по нашем мишљењу,⁸ тек после изградње 1349 г., т. ј. после осам година. У неким случајевима где овај рок може да буде утврђен (на пр. Старо Нагоричино), он је још краћи; а свуда, где нема података за његово одређивање, нема сумње да је живопис био израђен одмах после завршетка зидања цркве.

Ваља претпоставити да је у Матеичу храм био саграђен пред само његово живописање. Тиме би се потврдио извештај каснијих српских хронографа, да је њега „сздала“ царица Јелена. Као што ћемо видети и даље његове архитектонске особине не стоје с тиме у опреци. Међутим, веома је веројатно да је ово грађење храма било само његова обнова, исто онако као што је то било у Старом Нагоричину, где само горњи делови зидова и сводови спадају у доба краља Милутина, док је доњи део грађевине никао много раније. У Матеичу сви зидови храма саграђени су из једнотипног материјала — простог камена раздвојеног редовима цигаља. У сводовима тимпанаона средњег кубета употребљена је лака врста камена — кречњак, који се боље може обрадити, те је зато тамо и смештање камена уредније, редови тесаног камена јављају се наизменице са широким пасовима цигаља састављеним из неколико редова. Тимпанони бочних кубета сложени су само од цигаља.

Разлика у врсти камена која се употребљавала за зидове и за сводове не може да сведочи о разнодобности грађења једних и других. Употреба лакшег, ситнијег и боље обрађеног камена у сводовима опажа се свуда и већ од најстаријег времена у балканској архитектури. Зато се може сматрати,

⁸ N. Okunev, „Lesново.“

да је цела грађевина храма у Матеичу рађена у једно време. Начин слагања и употреба простог камена наизменице са циглом веома је карактеристична и за ово место и за ово време. Исто тако су сложени, на пример, унутрашњи делови зидова у цркви Светог Николе у Љуботену, црква Св. Андрије и црква Св. Николе на реци Трески и т. д.

Ако храм у Матеичу заиста представља обнову једног раније постојалог храма, то је та обнова изведена од самих темеља, те ако су остали какви трагови од првобитног храма, они се могу налазити само у темељима а да је у овом манастиру постојао један старији храм види се већ и по познатом извештају из почетка XIV века о цркви Св. Богородице Црногорске. Претпоставка, да оснивање храма треба пренети још у време византијске владавине у тим крајевима, на први поглед наилазила је потврду у томе, што живопис храма између осталог садржи композицију, која тобоже претставља родословно дрво византијских царева из династије Комнена (сл. 21, схема III, 136.). Ова композиција, на жалост, доста рђаво очувана, првобитно је у орнаменталним гранама „дрвета“ имала седам редова слика по генерацијама, од којих су пет редова имали по три слике, два горња реда по пет слика. Код једне слике прочитан је натпис Исакије, код друге Василије. Ови натписи дали су повода, да се ова композиција, и цео храм веже са временом царевања Исака Комнена, т. ј. са средином XI столећа.⁹ Без обзира на то што се слика царева поред које је очуван натпис Исак налази у четвртном реду портрета, дакле хронолошки јако удаљена од последњег реда у ком се обично скупљају слике лица савремених са самом композицијом, већ по карактеру живописа и по облику слова натписа не могу се слике и натписи никако ставити у XI столеће, него се морају признати за производе XIV столећа, савремене са осталим живописом храма.

Ако је пак ова композиција тако касног порекла, каквог би смисла имало њено сликање, нарочито у време, када је земља улазила у састав српског царства и када би тако васкрсавање успомене на прошлост једва било умесно? Нама изгледа да одгонетку овога можемо наћи у личности ктитора храма удовице Душанове, царице Јелене. Као што је познато¹⁰ она је била сестра бугарског цара Ивана Александра и нећака бугарског цара Михаила Шишмана. Иван Александар је изабран на бугарски престо онда, када је цар Михаило убијен у битци близу Велбужда; да би поткрепио своја права на престо он је додао свом имену племенски назив оснивача другог Бугарског царства — „Асен“.¹¹ Потомци пак последњег цара из дома Асена, Ивана III, отишли су у Византију и заузимали тамо до самог пада царства високе положаје у држави,¹² по чему изгледа да су били блиски царској фамилији и родили се с њоме. Породица Ивана Александра убрајајући се у род Асена показивала је већ тиме тежњу да докаже, да је њихов дом исто тако везан са домом византијских царева и да се јавља као наставак последњег, т. ј. као наследник Комнена. Знамо, на пр., да је млађи брат царице Јелене, Иван, који је добио од цара Душана, као веома близак рођак, титулу деспота и постао управитељ Албаније, а ожењен био Аном Палеологом, Епирском деспотицом,¹³ називао себе и „Асен“ и „Комнен“.¹⁴ Ова тенденција дошла је до спољашњег израза и тиме, што је у храму који је основала претставница овог рода Асена-Комнена, било насликано генеалошко дрво, које изгледа није родословље византијске династије, него на нарочити начин скомбиновано стабло овога измешаног грчко-бугарско-српског рода. То утврђује и чињеница, што се у овоме стаблу на главним местима, т. ј. у

⁹ К. Јуреџек, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, III, 4. — В. Марковић, о. с., 18.

¹⁰ К. Јуреџек, о. с. I, 273.

¹¹ К. Јуреџек, Историја Болгаръ. Одеса 1878, 392.

¹² Ibidem, 369, напомена 27.

¹³ Ibidem, 394.

¹⁴ К. Јуреџек, Историја Срба 292.

средњем усправном реду, налазе слике лица која нису одевена у царска одела; цареви су пак смештени само по страни. У последњем горњем реду, у колико се то може разабрати, насликана је породица цара Душана. На тај начин, ово се дрво сматра као докуменат, коме је циљ да покаже родбинске везе ктиторке храма, царице Јелене а нема директне везе са династијом византијских царева.

Што се тиче архитектуре храма у Матеичу, она се може упоредити са црквом Св. Петке у Призрену (цртеж бр. 2.) и Св. Ђорђа у Старом Нагоричину. У сва три случаја имамо посла са пространим грађевинама које имају три лађе и пет кубета. Бочна кубета свуда су смештена подједнако на углове грађевине. Подједнако је издужен крај средње лађе до олтара. У Матеичу она је била покривена огромним полукружним сводом, у Нагоричину ту има два свода, један нешто виши него други, а у Призрену најближи према апсиди квадрат је као у Грачаници покривен глумим кубетом. Аналогно Нагоричину у Матеичу су делови бочних лађа до трансепта покривени сводовима у облику крста. У Нагоричину и Матеичу тремови подједнако улазе у састав зграде, не излазећи никако напоље. Ове две особине не налазимо у Призрену, где су одговарајући делови бочних лађа покривени полукружним сводовима, — док трем излази ван храма. Храм у Матеичу, поред тога има ту особину, што су жртвеник и ђаконик одвојени у њему слепим зидовима (без прозора и врата) и што се они завршују са апсидама. У Призрену су на тим местима уређене само унутрашње нише а у Нагоричину нема ни ниша, а зидови одвајају само ђаконик.

Треба споменути још и то да су цркве у Призрену и Старом Нагоричину биле у почетку XIV stoleћа само обновљене од стране српског краља Милутина. Црква у Старом Нагоричину очувала је од првобитне зграде доње делове својих зидова, из чега се види, да њен план није приликом рестаурације претрпео измене. Прва њена зграда може да се према неким подацима стави у XI stoleће.¹⁵ Када је саграђен призренски храм Св. Петке, најпре посвећен Богородици, није познато. Епископија је овде постојала у XIII stoleћу¹⁶, савремени пак облик храм је добио тек за време Милутина који га је обновио 1306—307.¹⁷ Приликом ове рестаурације дозидани су, изгледа, са све три стране тремови и изнад западног трема по примеру српских цркава XII—XIII stoleћа била је саграђена кула.

Ова чињеница може да послужи као доказ за претпоставку, да и храм у Матеичу није био саграђен потпуно изнова од стране царице Јелене, него да је и он у извесној мери обнова старије зграде. Ми ипак мислимо да у овом случају он обнавља или тачније речено оставља без промене само план првобитне зграде, а да су сви зидови и сводови били саграђени поново. Потврду за ово налазимо у грађи из које је зграда сазидаана, у начину зидања у карактеристичном, за архитектуру XIV stoleћа, начину шарања с циглама, које је ту примењено на површинама спољних зидова (сл. 2.). Таквим истицањем цигаља украшене су готово све српске цркве средином XIV века: у Љуботену, Штипу, Леснову, Кучевишту и т. д.¹⁸

Особином, којој нема примера у српској архитектури оног времена, одликује се облик тимпанона средњег кубета храма у Матеичу. Док све остале српске цркве имају осмострани тимпаноне са осам прозора, у Матеичу тимпанон има дванаест страна и дванаест прозора. У овом случају обнављају се старе традиције тимпанона са многим прозорима, које почињу са храмом Св. Софије и Св. Ирине у Цариграду и остају на снази још током XI и XII

¹⁵ Н. Окуневъ, Нѣкоторыя черты восточныхъ вліяній въ средневѣковомъ искусствѣ южныхъ славянъ „Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски“ София, 1925. 248.

¹⁶ В. Марковић, о. с.. 24.

¹⁷ М. Васић, Жича и Лизарица. Београд, 1928. 69.

¹⁸ G. Millet. L'ancien art Serbe. Les églises, Paris, 1919, fig. 117, 119, 120. 122.

столећа.¹⁹ У XIV столећу са ретким изузецима (црква Паригоритис у Арти²⁰) са дванаест прозора ишчежавају.

Живопис храма у Матеичу по своме саставу сличан је другим зидним живописима XIV столећа. Његове карактеристичне црте своде се на две особине: прво, велики зидни простори и релативно малени размери композиције омогућили су да се изванредно прошири садржина живописа увођењем мноштва најразноврснијих слика, везаних, у већими случајева, јединством теме у циклус. Друго, ови циклуси садрже, већим делом, веома ретке сјее, често пре тога у зидном живопису сасвим непознате и богате са новим и веома интересантним детаљима.

Поред композиција литургиског карактера, живописна декорација храма у Матеичу садржи у себи тринаест циклуса слика. Овај број знатно надмашује број циклуса у декорацијама других великих храмова. У Грачаници и у Старом Нагоричину може се набројати само 7 циклуса, у Леснову и у Марковом Манастиру има их још мање, — по шест. Само декорација огромног храма у Дечанима садржи још већи број циклуса — 14. Ту је било толико много места за живопис да се неке композиције понављају два пута. Нови и ретки сјееи овде су веома многобројни.

Од 13 циклуса живописа у Матеичу 3 су посвећена еванђеоским догађајима. У једном су сакупљени главни моменти земаљског живота Христовог, који у већини одговарају главним хришћанским празницима. Други садржи слике Христових чудеса и његове проповеди. Трећи илуструје догађаје везане са мукама, смрћу и васкрсењем Христовим. Исто тако три су циклуса посвећена Богородици. У једном се приказује њено детињство и живот пре Христовог рођења, у другом њени последњи дани на земљи и успењê, трећи илуструје њен акатист. Три цикла се односе на житија светаца: Јована Претече, Св. Димитрија и Св. Антонија Великог. Један је посвећен делима апостола, један историји „нерукотворне“ иконе Христове, један чудесима Св. арханђела и најзад један приказује васељенске Саборе.

Поред тога декорација садржи неколико посебних композиција које не улазе у састав циклуса и мноштво посебних слика појединаца.

Од посебних композиција треба на прво место ставити слике литургиског карактера.

Једна од њих приказује *евхаристију или причешће Апостола*. Она се налази на обичном месту у олтарној апсиди, изнад прозора (сл. 3. схема I, II, III.). Њен централни део заузима дугачки престо покривен са црвеним покровом. На њему с леве стране налази се пљоснат тањир са преломљеним на парчад хлебом. Иза престола види се низак кивориј са 4 стуба и са кубетом. Испод киворија насликана су два херувима. По странама киворија за престолом двапут је насликан Христос. На њему је бео сакос, окићен црвеним крстовима, затвореним у црвене кругове. На другом плану приказани су анђели са рипидама у белим ђаконским оделима, по два са сваке стране. К Христу прилазе са сваке стране свих дванаест апостола. Са леве стране први прилази апостол Петар, иза њега апостол Павле и остала десеторица. Њих Христос причешћује хлебом. На челу десне групе налази се Јуда — млади са разбавишеном црвеном косом. Њега и осталу једанаесторицу апостола Христос причешћује вином из чаше са широким отвором на ножици и са два дршка. Главе свих апостола уоквирене су нимбима. У Христа је нимб са крстовима, окићен бисером и драгим камењем. Горе се налазе натписи са обичним текстовима: с леве стране — „примите, јдите сие естъ тѣло мое...“ а са десне стране — „пийте отъ нея вси; сѧ естъ кровъ моя новага завѣта...“

¹⁹ Ch. Diehl. Manuel d'art byzantin, Paris, 1925—26, fig. 67, 161, 217, 364. G. Millet, L' école grecque dans l' architecture byzantine, Paris, 1916, fig. 95, 68.

²⁰ Ch. Diehl, o. c. fig. 378.

Друга литургиска композиција смештена је у доњем појасу апсиде и бочних олтарних зидова. Она претставља *поклоњење црквених отаца Христу — Жртви*. У центру ове композиције (схема I, II и III, 6.) насликан је престо, на ком стоји дискос и на њему лежи дете — Христос, што симболише жртву, која се на литургији приноси. Ка престолу са једне и друге стране долазе на поклон свети оци — епископи, шест са сваке стране. С леве стране први долази Свети *Василије Велики* (схема I, III, 12.). За овим иду — *Св. Ђирило Александриски*, један епископ, чије се име није сачувало, и три света *Григорија* (схема I, III, 7—11.). Са десне стране спреда насликан је *Св. Јован Златоуст* (схема I, II, 13.), иза њега *Св. Глигорије Богослов*, *Св. Атанасије Александријски*, *Св. Епифаније*, *Св. Никола Мирликијски* и *Св. Јован Милостиви* (схема I, II, 14—18.). Сви сведи су одевени у беле фелоне са крстовима. На фелонима крстови су наизменично код једних црвени а на омофорима црни, код других обрнуто; сви они држе у рукама отворене свитке са натписима.

У доњем појасу јужног зида (схема I и II, 19.), приказани су *шест светих ђакона*, као да прате свеце. Сви су они одевени у беле стихаре и код сваког од њих на лево раме бачен је огртач црвене или наизменце цлаве боје. Сваки од њих држи у левој руци књигу а у десној кадионицу.

Од основног јеванђеоског циклa, у ком су били сакупљени главни моменти земаљског живота Христова, готово ништа није сачувано, пошто се овај циклус налазио у сводовима храма који су готово сасвим срушени. Само према неким траговима можемо претпоставити да је у јужном делу западног свода (схема II, 91.) било насликано *Преображење* а на супротном северном делу истог свода *улазак Христов у Јерусалим* (схема III, 139.). На јужном делу источног свода (схема II, 55.) могу да се разликују остаци *Силаска Св. Духа на Апостоле*. Мало боље сачувана је првобитна композиција овог циклуса — *Благовести*, раздeљена као обично у два дела и смештена на стубовима са страна иконостаса. Од арханђела (схема I и III, 191.) сачуван је само доњи део фигуре од колена. Он је био приказан у покрету; на њему је царска далматика, окићена бисером. Богородица (схема I и II, 83.) приказана је стојећи и у пола обрнута на лево према Гаврилу. Десна рука спуштена јој је доле а леву држи на грудима. Она стоји на ниском подножју дрвеног престола на ком лежи црвени јастук. У позадини — архитектура.

Круг слика које приказују *проповедничко и чудотворно деловање Христа* заузимао је горње делове зидова храма који су највише порушени, стога је веома јако оштећен тако да многе сижее можемо одредити само нагађањем. Циклус овај почиње као обично са првим чудом, *претварањем воде у вино за време свадбе у Кани Галилејској* (схема I и II, 81.). У левом делу композиције види се група гостију за столом а у десном углу стоје судови.

У другом појасу одозго на јужном зиду приказан је *изгон трговаца из храма* (сл. 7. и 8.) схема II, 74.). Христос је насликан на левој страни слике како гони трговце на десно. Они одлазе у уску клисуру између стена односећи на леђима своју робу. Спреда је стадо бикова и оваца. Под ногама Христовим преврнут сто, разбацан новац и други предмети. До њега на десно од прозора (сл. 7. и 8. схема II, 75), приказан је *разговор Христа са Самарјанком*. Христос седи у десном углу композиције (фигура није очувана). Пред њим је кладенац са белим округлим отвором. С леве стране крај кладенца стоји Самарјанка (фигура је јако оштећена). Даље још више у лево она је приказана по други пут: окренута у лево она прича о своме разговору групи стараца, својих суграђана, који излазе из врата града. У позадини су стеновите планине.

У горњем делу западног зида (сл. 12. и 13., схема III, 114.) разликују се остаци илустрација *приче о званим и изабраним* (Матеј XXII, 2.—14.). Спреда насликан је сто, за којим седе учесници гозбе. Лево горе стоји Христос, и обраћа се једном од оних који седе за столом а који је за разлику од других полу наг. С десне стране горе спуштају се два анђелчића и хватају за косу

оног, који је дошао на гозбу у обичном руху, воде га иза стола. У десном углу мала зграда са покривеном терасом.

Даље на нагибу лука (сл. 12. и 13., схема III, 141.), приказани су *Христос и грешница* (Јован VIII, 3.—11.). С десне стране седи Христос и пише на земљи штапићем; пред њим се сагнула грешница. На другом плану иза ниског зида гомила Жидова. У позадини архитектура.

Циклус се наставља у другом, одозго, појасу северног зида, где су слике такође јако оштећене. Овде је било насликано: *Исцељење жене која крвари* (схема III, 174), *Закеј на дрвету пред Христом* (схема III, 175.), *проповед Христова у синагози* (схема III, 176.) и *благосиљање деце* (схема III, 177.).

На источној страни лука која везује североисточни стуб са северним зидом олтар (схема III, 197) приказано је *исцељење сухоруког*.

У овај циклус спада још и композиција смештена на источном нагибу арке која везује југоисточни стуб са јужним зидом олтар (схема I и II, 56.). Она претставља *молитву митара и фарисеја*. Насликане су двоје степеница које се пењу са две стране ка малој тераси, над којом се диже кивориј. С леве стране крај подножја степеница стоји митар, с десне на самим степеницама фарисеј. У позадини — архитектура.

Много боље сачуван је циклус посвећен мукама Христовим. Он почиње на северном зиду олтар са композицијом која приказује *Тајну вечеру* (схема I и III, 20.) Христос седи на левом крају стола који има облик сигме и пружа благосиљајући десну руку према Јуди. До њега Јован, који левом руком обухвата одоздо руке Христа и наслања му своју главу на раме. До њега седи за столом Јуда, нагнут над тањиром. Положај фигура Јована и Јуде потпуно је паралелан и насупрот стављен фигурама осталих апостола који су сви нагнута на супротну страну.²¹ Даље је приказано *прање ногу* (схема I и III, 21.). Христос стоји са леве стране; Петар и остали апостоли приказани су како седе и заузимају сву десну страну композиције. На јужном зиду олтар смештене су исто тако две композиције овог циклуса. Једна од њих (сл. 4., схема I и II, 22.) приказује *разговор Христа са једанаест Апостола* који се десио према причи синоптичких еванђелија пред молитвом Христовом у Гетсиманском Врту и за време које је Христос прорекао Петру његово одрицање. Христос је насликан како седи на десној страни на клупи са подножјем, док пред њим са леве стране стоје апостоли са Петром на челу. У позадини архитектура и остатак натписа: „и рече имъ...” Друга композиција (сл. 4. и 5., схема I и II, 23.) претставља *молитву у Гетсиманском Врту*. Композиција је раздељена уздуж на два плана. Спреда спавају апостоли у разним позама, двоје леже испружени на левом боку и окренути према гледаоцу леђима; други опет седе: двојица од оних што седе сагнули су се напред тако да се виде само темена њихових глава; код једног је глава бачена натраг. Стражњи план одвојен је ниским венцем стеновитих брежуљака. У овоме плану три пута је приказан Христос. Са леве страна он стоји у уској клисури између гора и окренувши се на леву страну моли се испруживши руке напред и гледајући горе, где је у углу насликан један сегменат неба са три оштра зрака. Мало у десно он је насликан по други пут како клечи на коленима и метанише. Према њему са десне стране спушта се анђелчић. У десном крају композиције Христос је приказан по трећи пут. Он силази са планине у клисуру и обраћа се апостолу Петру који једини не спава и гледа на Христа клечећи. На позадини, оба пута, код главе Христа, који се моли, стоји натпис: *Молине*.

Даље следи *историја Јудине издаје*. На северној страни југо-источног стуба (сл. 5. схема I и II, 24.) приказан је Јуда како разговара са јеврејима. Са леве стране седе два јеврејина, са десне стоји Јуда. Друга композиција приказује предају новца Јуди (сл. 5. схема II, 25.): с леве стране стоје два

²¹ G. Millet, Recherches sur l' iconographie de l' Evangile. Paris, 1916, fig, 282.

јеврејина, од којих један пружа Јуди кесу са новцем. Насупрот ове последње сцене приказан је *целов Јудин у Гестиманском Врту* (схема I и II, 27.). Јуда прилази Христу са леве стране, њих окружује гомила са мотикама, копљима и фењерима на дугачким штаповима; с десне стране Петар, оборивши Малка на земљу, сече му ухо. *Покајање Јудино* насликано је на јужној страни југо-источнога стуба (схема I, 26). Јуда прилази са леве стране двојници јевреја који седе и баца 30 сребрњака.

Композиција која се налази до Јудина целова (схема II, 28.) изгледа да је претстављала једну од сцена суда над Христом или можда спровођење Христа на суд. Од ње је на жалост сачуван само леви крај. Следећа композиција циклуса која се налазила већ на јужном зиду храма исто тако је пропала. Она је била, како изгледа, везана са сликом на југо-источном пиластру (схема I и II, 29.) где је чини се приказан *суд Пилатов*, како њему као судији, који седи на престолу, прилази са десне стране слуга и говори му нешто на ухо. До њега стоје два војника у оклопима, с кацигама, мачевима и штитовима. Пилат је пак овде одевен у царски далматик са лором чији је крај пребачен преко његове леве руке. У десној руци он држи дугачки штап. Царско одело Пилатова овде је неразумљиво. Исто тако неразумљиво је, да суд код Пилата претходи сцени суда код првосвештеника.

Објашњење овом можда ћемо наћи, ако упоредимо ову сцену са сликом, која се налази на западном нагибу лука, пребачена са југо-источног стуба на јужни зид олтара (сл. 5. схема II, 58.). Овде са десне стране приказана су два војника у кацигама, оклопима и са копљима. Наспрам њих са леве стране стоји Христос. Он стоји на дугачком белом убрусу, баченом на земљу. За овај у каноничким еванђелима непознати догађај налазимо објашњење у апокрифном еванђелију Никодима. Тамо се прича да је, пошто су јевреји предали Христа Пилату а Пилат послао по њега војника брзоходца, тај брзоходац, опазивши Христа, скинуо са своје главе платнени повез, простро га пред Христом на земљу и рекао: „Господе Исусе, ступи на ово и дођи, пошто те зове Игемон.“ На питање које су му упутили на то јевреји, зашто је учинио такву почаст Христу, брзоходац је одговорио, да је он видео оне почасте с којим су срели Исуса приликом његова уласка на магарици у Јерусалим јеврејска деца и народ застирајући његов пут својим оделом.²² Овај догађај позајмљен из апокрифа тешко да је остао у живопису усамљен. Веома је веројатно да је он био везан са следећим, исто тако познатим из истог еванђелија Никодимова: када су на име Христа увели ка Пилату, заставе (τα σίγν) које су се налазиле у рукама војника два пут су се на чудан начин поклониле Христу.²³ Овај догађај могао је да буде приказан на оној споменутој композицији, од које је сачувана само десна страна. Ова претпоставка налази потврду још и у томе, што је у апокрифској причи одмах иза клањања застава испричано како је жена Пилатова послала мужу слугу са вешћу о сну, који је уснила. Овај слуга насликан је у сачуваном фрагменту композиције како шапуће на ухо Пилату.

Одмах до ње на јужном зиду насликан је *суд код Кајафе* (сл. 7. схема I и II, 30.). Средњи део ове композиције веома је оштећен. На десном крају седи Кајафа на столици са високим округлим наслоном. Христос, окружен тужиоцима, стоји на левој страни, окренут у лево. Страга се види грађевина са полукружним сводом, окићеним драперијом.

Следећа композиција обухвата два догађаја — *трократно одрицање Петра и сцену суда* (сл. 7. и 9., схема II, 31—32.). Одрицање је подељено у три момента. С леве стране је сцена како се Петар одриче Христа у разговору са служавком, крај врата, према тексту еванђелија. (Јована XVIII, 17).

²² И. Порфирьевъ, Апокрифическія сказанія о новозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ. С. Петербургъ, 1890, 166.

²³ Ibid., 167.

Доле је сачуван део натписа на грчком језику „ἡ ἄρτι ΝΙΣΤ (Υ) ΠΕΤΡΥ ΠΡΟΤ-1. Нешто у десно Петар разговара са слугом и поново се одриче. Даље је он приказан како стоји у групи војника који седе поред ватре и греју се. Петру се обраћа један од војника. У дубини иза ниског зида приказано је *кајање Петрово*, он плаче а пред њим на стубу стоји петао. *Сцена суђења*, која заузима десну страну композиције, жели да прикаже суд код Пилата, пошто иза судије стоји војник са копљем. На Пилату је плашт и високи шешир. Пред њим стоји Христос и пружа руке према њему. У позадини гомила тужилаца, а позади зграда.

Композиција на југозападном пиластру (схема II, 33.) веома је оштећена. У левом углу види се само Христос окренут у десно.

Продужење циклуса налази се на северном зиду централног дела храма. Прва композиција приказује *Ругање Христу* (сл. 14. схема III, 34.). Христос стоји у центру одевен у црвену доламу. По странама су две групе војника, који га бију штаповима. Они спреда чучећи клањају му се. Страга, двојица трубе у дугачке трубе. Сви војници одевени су у оклопе, кациге и наоружани мачевима. Друга композиција претставља *почетак Крсног пута* (сл. 14. схема III, 35.). Христос у багреници, опкољен војницима, иде десно. Један од војника који иде напред води га на конопцу, други војник гура га страга. Иза њих иду три Јеврејина. Христос се окреће натраг ка групи жена, чије се главе виде иза брежуљка. На следећој композицији приказано је *ношење крста* (сл. 14. схема I и III, 36.). Христос у багреници иде десно опкољен војницима и вођен од једног на конопцу; спреда иде Симон Киринејац и носи на рамену дуг крст.

На североисточном пиластру (сл. 14. и 15. схема I и III, 37.) приказано је *спремање крста*. Крст је већ намештен. Двоје радника, седећи на земљи, укуцавају у његов темељ клинце. Трећи радник, седећи на крају десног крака крста и загрливши горњи његов крај, испитује рукама чврстоћу крста, притискујући леви крај крака. С једне и друге стране две групе Јевреја. Један од њих са десне стране подржава крст; тројица из леве групе пружајући руке дају упутства оним који укуцавају клинове. У суседној прегради налази се композиција која претставља *пењање Христа на крст* (сл. 15. и 16, схема I, 38.). На крсту су с једне и друге стране постављене двоје мердевине. По једнима од њих, левим, Христос се сам пење на крст, страга гура га један од јевреја. С десне стране крста стоји војник.

Живопис матеичког храма несумњиво је имао у своме саставу неколико слика *распећа*. Главна од њих састављена у обичној схеми са Мајком Божјом и Јованом Богословом налазила се у реду главних догађаја јеванђеоских и заузимала је место у једном од сводова. Лако је могуће да се остатак ове композиције налази на фрагменту који је сачуван на источном нагибу северног свода (схема III, 189.) где се може опазити група жена које плачу. У циклусу мука илустровани су други тренуци трагедије на Голготи. Поред пењања на крст одмах је претстављен њен завршни тренутак. Према причи јеванђеља Јованова (XIX, 32.—34.) *пробадање ребра Христово* (сл. 17., схема III, 39.). Приказана су три крста постављена у ред. На средњем је разапети Христос; глава његова спуштена је на прса, тело је савијено, очи заклопљене; глава је обасјана нимбом са крстом украшеним бисером. Над главом је натпис: „Царь слави“. На лево стоји војник који копљем пробада Христу груди. С друге стране стоји други војник који показује на Христа руком; и место које он заузима и његов гест дају нам повода, да у њему видимо водника чете Лонгина и ако његова глава није окружена нимбом, као што то бива готово увек. На бочним крстовима разапета су два разбојника. Код десног који је поверовао у Христа глава је окружена нимбом. Војници им пребијају моткама цеванице. У позадини се види висок зид, на његову горњем делу два реда прозора. У горњем реду прозори су дупли.

На северној страни североисточног стуба (схема I, 195.) ми налазимо још једаред приказано *распеће*. Његов горњи део је оштећен. Ту се види само

крст са разапетим Христом а по странама два војника који гледају у њега. Изгледа да је овде издвојена у посебну композицију епизода са Лонгином који је поверовао у Христа.

Крај циклуса налази се опет на зидовима олтарa. На јужној страни североисточног стуба (схема I и III, 40.) приказано је *скидање са крста*. Ослобођено од клинаца тело Христово подржавају Јосиф Ариматејски и Никодим, обојица стоје поред крста на столицама. На лево стоји Богородица која подржава десну руку Христову а иза ње Јован Богослов.

Фрагмент композиције која претставља плач над телом Христовим може да се разликује у горњем делу јужног зида олтарa (схема I и III, 41.). На лево види се велика група жена како плачу а на челу њихову стоји Богородица. На десно види се крај мермерне плоче на коју је био положен Христос. *Полагање у гроб* налазило се опет на северној страни олтарa (схема III, 143.). Може да се разликује завијено у мртвачки покров тело Христово које носе у гроб. Више горе у своду биле су насликане *жене мироносице крај гроба* (схема III, 43.), од којих је сачуван само мали део.

Од композиција које се односе на догађаје после Христова Васкрсења делимично су сачуване само две. Једна од њих приказује *осведочење Томино* (схема I и III, 44.). Христос стоји у центру и открива десну страну груди. Са леве стране прилази му Тома који додирује ране прстима. Иза њега виде се још четири апостола. С десне стране шест апостола по два у реду, један изнад другог. Друга композиција претстављала је *јављање Христа апостолима на Тиверијадском језеру* (схема I и II, 45.). Христос стоји са леве стране. Крај његових ногу на земљи леже рибе и хлеб. Са десне стране у води плива Петар.

Као што је горе споменуто, три циклуса слика у живопису Матеича односе се на Богородицу. Један се од њих налази на зидовима жртвеника који је посвећен Богородици. У апсиди и на президима уз њу насликана је велика композиција, која представља илустрацију песме „*Что ти принесемз Христe?*“ (схема IV, 222.). У центру седи на престолу Богородица са дететом на рукама. Доле крај њених ногу са леве стране на фантастичном чудовишту које пузи седи полу нага женска фигура — симбол земље. Она пружа детету отворени сандук — јасле. Са десне стране друга исто тако мала фигура, која седи на лаву и симболише пустињу, држи у рукама „вертеп“. Наоколо горе насликани су певајући анђели. Са леве стране вероватно су били још и маги који доносе дарове. На левој прегради представљена је група лица на челу са царем и патријархом. На десној прегради приказано је *поклоњење пастира*.

Остале композиције односе се на протоеванђеље. У горњем појасу јужног зида приказани су: *одбијање жртве Јоакима и Ане* (схема IV, 233.), *благовест Јоакиму у пустињи* (схема IV, 234.) и *благовест Ани крај извора* (схема IV, 235.). Горе на западном зиду сачуван је фрагменат *Рођења Богородице* (схема IV, 240.). На северном зиду горе видимо приказ *Седам корака Богородичиних* (схема IV, 250.) и *Богородицу благосиљају три свештеника* (схема IV, 251.). На источном зиду изнад апсиде разабире се фрагменат слике *Богородицу милују њени родитељи* (схема IV, 223.).

Средњи део јужног зида заузима *Ваведење* (сл. 22, схема IV, 236.). Са леве стране у отвореним вратима олтарне преграде стоји старац свештеник. На њему је бели плашт, украшен уздужним пругама орнамента састављеног од слова, тако да личи на натпис. Свештеник пружа руке ка Малој Богородици која му прилази, иза ње иде поворка од седам девојака. Једној од њих која стоји напред на главу је набачен црвени покривач повезан изнад чела. Даље иду Јоаким и Ана, разговарајући и махајући рукама. У олтару разликује се узвишење на ком седи Мала Богородица коју хране анђели. У позадини види се велика зграда са луком у средини. Са крова те зграде спушта се црвена драперија, која је на крају привезана за стабло палме која расте до ње.

У средњем делу западног зида, изгледа због недовољног места, састављене су уједно три композиције: *Молитва о жезлима*, *Зарука Марије и Јосифа* и *Благовештење Марији крај извора* (сл. 23, схема IV, 241, 242, 243.). У левом крају представљен је олтар уоквирен ниском преградом. У њему иза великог престола стоји мала Богородица. На престолу леже жезла. Пред затвореним ниским вратима преграде и ван ње клечи на коленима и моли се, метанишући, првосвештеник. У позадини приказан је спољни изглед велике грађевине са три кубета и великим порталом, у центру је храм у ком се дешава радња. Одмах иза свештеника који се моли, на другом плану насликан је поново првосвештеник, како стоји и гледа у десно. Пред њим стоји малена Марија и Јосиф и он предаје Јосифу његово жезло које је процветало. Иза Јосифа нагомилана је трупa осталих заручника. У позадини насликана је грађевина са портиком, покривеним сводом. У десном крају композиције престављен је високи бунар са округлим отвором. До њега са десне стране стоји Богородица и хоће да у њега спусти малени судић. Она гледа горе на малог анђелка, који лети к њој са гестом благосиљања. У позадини види се ниски зид са исеченим у њему луковима и истурен портик на стубовима.

Циклус се завршава на северном зиду у истом појасу где је приказан *Разговор Марије са Јосифом*, који изражава своје сумње и *Испит водом изобличавања* (схема IV, 352, 253.) Од последње композиције сачуван је само горњи део. Са леве стране стоји свештеник са са судом у рукама, њему прилази Богородица и Јосиф.

Други циклус посвећен Богородици везан је са њеним успенијем, заузима средњи део западног зида.

До XIV stoleћа у хришћанској иконографији обично се приказивао само један моменат од догађаја који су према апокрифским традицијама, пратили смрт Богородице. То је била слика саме смрти. Богородица лежи на постељи окружена апостолима иза постеље стоји Христос са душом Богородице у рукама, њега прате анђели. Горе се понекад приказују апостоли, преношени на чудан начин у облацима.

У живопису Краљеве цркве у Студеници (1314 г.) у обичној схеми успенија приказан је и пренос тела Богородице у гроб и додат је још један моменат који је следио иза смрти Маријине и њеног погребa, прегледање њеног гроба који апостоли находе празним. Исто налазимо и у Старом Нагоричину (1317), где поред тога у композицију улази и узнесење Богородице на небо и предаја њеног појаса Томи који лети у облаку. Живопис цркве у Грачаници (око 1320) исто тако претставља пренос тела Богородичина. Ова главна композиција везана је ипак са две друге сасвим самосталне од којих једна претходи главној а друга следи за њоме. Претходна приказује појаву анђела пред Богородицом са вешћу о приближавању часа њене смрти и њену беседу са апостолима пред смрт, а последња преглед од стране апостола, вознесење Богородице, предају појаса Томи и причу последњег апостолима о овом догађају. Преглед гроба, вознесење и предаја паса Томи издвојени су у нарочиту композицију такође у живопису цркве Св. Николе у Љуботену (1337).²⁴

Ова серија слика претставља већ доста одређени циклус, везан са основном темом Богородичине смрти. Овај циклус још се више проширује у живопису храма Дечанског Манастира (1348), где поред главне композиције видимо још четири: пренос ка гробу, преглед гроба, вознесење са предајом појаса Томи и четврту која приказује моменат који претходи смрти Маријиној, њену молитву на Елеонској Гори за време које се пред њом клањају дрвећа у врту.

²⁴ Н. Окуневъ, Сербскія средневековныя стѣнописи. Прага, 1923. Рис. 2.

В. Петковић, Живопис цркве у Љуботену. Гласник Скопског Научног Друштва, II. Скопље, 1927. Сл. 1.

У Матеичу је уоквирењем издвојена само једна композиција и то *молитва Богородице на Елеонској Гори и клањање дрвећа пред њоме* (сл. 10. и 11., схема II, 106.). Остале композиције следе једна иза друге без уоквирења. До молитве насликана је *Богородица* како седи на престолу и *предаје свој хитон двома удовицама*; одозго слеће анђео у чијим је рукама, чини се била палмова гранчица (сл. 10. и 11., схема II, 107.). Даље налазимо композицију *Успенија* у њеним обичним облицима (сл. 12. схема II и III, 108.). Даље је зид порушен и зато доњи део композиције није сачуван, али нема сумње да је Богородица лежала као обично на постељи, окренута ногама у десно. Иза постеље ближе ногама стоји Христос окренут лицем Богородици. Обема рукама он држи њену завијену душу, тако да се њена глава налази до његова десног рамена. Христова фигура уоквирена је сиво-плавим ореолом у ком су смештене монохромне слике анђела. Горе по странама ореола чита се натпис *Успение Бѣе*. Над узглавље постеље нагиње се апостол Петар који је у десној руци имао, вероватно, кадило. Иза њега у реду стоје још пет апостола. У дубини виде се два епископа, од којих један држи кадионицу, и две жене. У позадини сложена архитектура. Стојећи иза постеље нагиње се ка узглављу Марија и апостол Јован, од кога је сачуван само део ћелаве главе. Ка ногама се нагиње и апостол Павле, иза њега су нагомилани остали апостоли. У позадини стоје исто тако два епископа, од којих један држи у рукама кадионицу са кратком дршком. У дубини архитектура. Горе изнад ореола Христова приказано је *Вазнесење Богородице*. Она седи у белом ореолу који носе горе два летећа анђела. Изнад ореола је сегменат неба. По странама ореола приказани су у облачићима апостоли, сваки праћен од једног анђела.

Следећа композиција која приказује *преношење тела Богородице ка гробу* исто тако није одвојена од средње оквиром (сл. 12. и 13. схема III, 142.). Постеља са Богородицом на њој покривена је богато орнаментираним покровом и белим чаршавом; апостоли носе на леђима у десно, где се на крају види отворени сандук у облику саркофага. Спреда ка гробу прилази апостол Петар са кадионицом и два младића са цвећем. Иза њих иду два епископа и шест апостола. Апостол Јован у колико се он може разликовати, носи у рукама палмову гранчицу. Десно, ниже главе Богородичине, приказана је епизода са Атонијем, који је ухватио постељу рукама да би је оборио. Он је већ кажњен, одсечене му руке леже на постељи, а изнад њега види се анђео са мачем. У дубини види се велика група жена која прати поворку, и грађевина у облику киворија.

Овај циклус слика приказује апокрифске приче о смрти Богоматере. Од ових прича најбоље су познате „*Слово Јоана Богослова о Успенију Богоматере*“²⁵ и веома раширеноу словенским рукописима „*Слово о Успенију Богородице од Јоана, архиепископа Солунскога*“.²⁶ Живопис српских храмова најближе слеђује текст овог другог извора. У овом последњем „Слову“ прича се о појави анђела са палмовом граном, о клањању вртова на Гори Елеонској, о раздеоци одела између удовица, о појави Христа са скупином анђела, о преносу тела ка гробу и о случају са Атонијем, т. ј. баш о свему овоме што се приказује у овим циклусима српског живописа. Јака зависност живописа у Матеичу баш од овог извора може да се види још из следеће његове особине. Према причи „слова“ Јована Богослова свих дванаест Апостола били су на дан смрти Богородичине на чудан начин пренети из разних места света на облацима у Јерусалим. Између њих био је такође и Јован Богослов који беше пренесен из Ефеса. „Слово Јована архиепископа Солунског“ приказује овај догађај мало друкчије: апостол Јован, чијој је бризи била препуштена Богородица од самог Христа, налази се у Јерусалиму и

²⁵ С. Tischendorf Apocalypses apocryphae. Lipsiae, 1866, 95—112.

И. Порфирьевъ, о. с. 270—279.

²⁶ И. Порфирьевъ, о. с. 281—295.

долази Марији, пошто се њој јавио анђео. За време њихова разговора чула се грмљавина и јавили су се „всь апостолы единонадесять“. На облацима на тај начин били су донети свега једанаест Апостола. У Матеичу у вези са овом причом налазимо десно од Богородице која се узноси шест облачића са постолима а са леве стране само пет.²⁷

У исто време интересантно је забележити зависност ових српских циклуса од латинских редакција приче о Богородичиној смрти. Једна од ових редакција приписује се ученику Јовану Богослову Мелитону епископу сардиском.²⁸ По овој причи за разлику од грчких редакција анђео који је известио Богородицу о приближењу дана њене смрти и донео јој палмову грану из раја, јавио се не на гробу Спаситеља где се она молила, него у њеној кући. И у Грачаници и у Матеичу где је насликана ова појава анђела, она се дешава у кући. Затим из друге латинске приче аутора, који се назива Јосиф Ариматејски, сазнајемо детаље о Вазнесењу Богоматере а исто тако и причу о томе како је апостол Тома пренешен из Индије закаснио, у ваздуху видео Богородицу, која се узнаша, од ње добио пас, којом су је опасали Апостоли пред сахраном а затим, дошавши у Јерусалим, отишао да се поклати њеном телу, али га није нашао у гробу; дошавши затим код гробнице Петар је са Апостолима утврдио да тела Богоматере више нема у гробу. Као што смо горе видели, ове подробности познате само из латинских извора илуструју се готово у свима српским живописима. Трећи циклус у Матеичу посвећен Богородици садржи илустрације њеног *акатиста*. Циклус почиње на северном зиду олтара, прелази у апсиду, затим на јужни зид олтара и завршава се на јужном зиду централног дела храма. Као обично прве три композиције претстављају у различитим облицима Благовештење Богородице. У првој од њих, која илуструје текст првог икоса (схема I и III, 3 а.), Богородица је престављена како стоји пред арханђелом. У другој која се односи на први кондак (схема I и III, 3.), Богородица седи на престолу. У трећој према другој икосу Благовештење се дешава крај студенца са округлим отвором; анђео слеће са леве стране (схема I и III, 3.).

Према речима другог кондака „сила Вышняго осѣни тогда къ зачатнію браконейскуую“ насликана је Богородица како седи на престолу са раствореним рукама на грудима; иза ње два анђела држе бео чаршав; горе сегмент неба са четири оштра зрака. Икос трећи „имуши благопріятну Дѣва утробу, востече ко Елизаветѣ,“ илустрован је сликом целивања Марије и Јелисавете (схема I и III, 3.). Кондак трећи „бурю внутрь имѣя помышлений сумнительныхъ, цѣломудренный Јосифъ“ — разговором Јосифа са Маријом (схема I и III, 33.). Према речима икоса четвртог „Слышаше пастьеріе ангеловъ поющихъ плотское Христово пришествіе“ претстављено је рођење Христово и Благовештење анђела пастирима (схема I и III, 3.). У позадини пећине лежи Богородица на постељи, до ње са десне стране дете у јаслима на које пада зрак од звезде. Доле крај ногу Богородице приказано је умивање детета а са леве стране седи Јосиф. Са десне стране горе анђели објављују благу вест пастирима.

Композиција која се односи на четврти кондак према речима „Боготечную звѣзду видѣвше волсви“ — приказује Богородицу како напола лежи на постељи окренувши се на десну страну, где пред њоме стоји младо пастирче, наслонивши се на штап. До Богородице са леве стране лежи у јаслама дете; доле седи Јосиф спутивши главу на руку. Са леве стране долазе му на коњима три мага, уперивши очи у звезду приказану у сегменту неба. На задњем плану оштри врхови стеновитих брдашаца. Са десне стране између њих се види велика група анђела. (схема I и II, 3.).

²⁷ Аналогно са живописом Дечанског Манастира, где су Апостоли раздељени у две групе на два облака. У десном облаку налази се шест апостола а у левом само пет.

²⁸ С. Tischendorf о. с. 124—126.

Клањање мага спада у пети икос — „Видѣвше отроци халдеисци на руку дѣвичу...“ (сл. 4. схема I и III, 3.). Десно на ниском престолу — клупици, сместивши ноге на округло подножје, седи Богородица. Десну руку она је пружила напред а левом придржава лево раме детета које седи код ње на крилу. Христос је одевен у хитон и химатион, десном руком благосиља, а у левој држи савијен свитак. Са леве стране долазе три мага — старац напред а за њим средовечни и млади. Они сагињу главе и држе сваки у рукама отворене четвероугласте кутије са поклопцима; на њиховим су главама мале капице са испупченим белим горњим деловима. Обучени су у дугачке тунике са рукавима рашивеним на крајевима. Одозго су набачени плаштеви. Код старца плашт је кратак долази само до колена и без рукава је; код двају других плаштеви су нешто дужи са дугачким рукавима, кроз које вире руке. Страга — архитектура, — мала зграда у облику базилике и низак портик над зидом. Са леве стране иза овог зида виде се три коња и слуга магова који држи коње.

Према тексту петог кондака — „проповѣдници богосноснии бывше волсви возвратишася въ Вавилонъ“ приказан је повратак магова (сл. 4. схема I и II, 3.). Спреда на лево магови јашу у десном правцу. Они су одевени исто тако као и на претходној композицији, само мање богато; тунике нису рашивене, а плаштеви код свију су кратки и без рукава. Млади маг држи у десној руци прут којим тера свога коња. Са десне стране испод свода градске капије на сусрет им излази велика гомила њихових суграђана. Код свију на главама исто такве као у мага мале беле капице са испупченим горњим делом. Одевени су у широке и дугачке кафтане са широким и шивеним деловима на рамену и исто таквим скутима. Десна пола кафтана пребацује се преко леве и протеже под леву мишку. Рукави су дугачки, долазе готово до доњег дела одела, висе слободно а руке су протурене кроз прорезе, направљене на висини лакта. На крајевима су рукави посаврнути и обојени. Изнад зидова са десне стране виде се још три фигуре. Једна од њих је одевена у тунику а две друге у исто такве кафтане, као код оних који стоје крај капије, само с том разликом, што у њих не залази десна пола за леву, него лева на десну и губи се под десном руком. Са леве стране изнад зида налазе се још три фигуре са исто таквим кафтанима са левом полом изнад десне. На главама код ових поред споменутих капица, повезане су велике беле чалме, са црвеним пругама. У позадини виде се градске грађевине.

Икос у шестом, који почиње са речима „Возсіявый во Египтѣ просвѣщеніе истинны“ одговара композиција, која приказује долазак свете породице у Египат (сл. 5. схема I и II, 3 њ.). Богородица јаши на магарцу и окреће се према Јосифу који иде за њом и носи дете на десном рамену, држећи га за ножице. Један дечак са искривљеном мотиком у левој руци иде спреда и обгрлио је десном руком магарца око врата, други иде иза магарца и држи у свакој руци по један прут којим тера магарца. Са десне стране насусрет из врата градске варошке капије излази гомила одевена приближно у исто онаке кафтане са прорезима на рукавима и у чалме као и у претходној композицији. Испред ове гомиле стоји женска фигура која симболише Мисир у оделу византијске царице са високом круном која се проширује на глави. Она се клања Христу. У левој руци држи дуг рог. На задњем плану зид, иза кога се виде зграде вароши и стубић, с ког се руши кип некога бога. Са леве стране иза зида виде се три фигуре с чалмама.

Следећа композиција која се односи на шести кондак према речима „хотящу Симеону отъ нынѣшняго вѣка преставитися“, приказује Срећење (схема I и II, 3 њ.). У центру налази се престо под киворијем. Са леве стране стоји Симеон и пророчица Ана која држи за доњи крај развијени свитак. Са десне стране долазе Марија и Јосиф. Дете седи на рукама мајчиним и пружа ручицу Симеону.

Икос седми, који почиње речима „Новую показа тварь. Являся зижди-

тель намъ отъ него бывшимъ," илуструје композиција, у чијој је средини насликан млади Христос како стоји на ниском подножју и благосиља обема рукама (сл. 6. схема I и II, 3 в). Фигура његова уоквирена је сиво-плавим ореолом у облику бадема. По странама од њега стоје две групе младића. Лева група раздјељена је у два дела. Већи њен део смештен је на десном зиду и поред Христа ту је насликана само једна фигура. Десна група има три лица.

Према речима седмог кондака — „странное рождество видевше, устранимся міра," приказана је до појаса икона Божје Мајке која стоји на градском зиду. (Сл. 6. схема I и II, 3 г). Богородица држи дете на левој руци и окренута је према њему лицем. Под икону је метнут бео убрус са двоструким шареним порубом. Други убрус кити горњи део иконе. Пред иконом са леве стране стоји група калуђера а са десне стране група певача у високим тророгим шеширима. Страга на лево зид а на десно ниска улица и у њој кивориј на четири стубића.

Према тексту осмог икоса — „весь бѣ въ нижнихъ и вышнихъ" — створена је композиција. у чијем средишту је претстављен Христос како седи на престолу (сл. 7. схема I и II, 3 д). Пред њим на лево стоји група људи у античким хаљинама, на десно група испред које стоји једна фигура у царском оделу. Горе лете два анђела и држе ореол са попрсном сликом Христа.

Према речима осмог кондака — „всякое естество ангельское удивися великому Твоего вочѣловѣченія дѣлу" — композиција преставља у центру Богородицу како стоји на подножју са завијеним дететом у рукама (сл. 7. и 9 схема II 3 п). Фигура њена је уоквирена у ореол. Са леве стране стоје четири арханђела у царским оделима са сферама, десно огњени херувим; страга се види зграда.

Деветом икосу — „Витиі многовѣщанные яко рыбы безгласныя" — била је посвећена следећа композиција, која је јако оштећена (схема II, 3 р). У центру њеном такође је била насликана икона на узвишењу пред којом се гомилао народ.

Композиције које илуструју девети кондак, десети икос и једанаести кондак покварене су. Једанаести икос са речима „свѣтопріемную свѣцу, сущимъ во тѣмѣявляющуюся, зримъ святую Дѣву," илуструје композиција која се налази на јужном зиду југозападног стуба, најближег западном зиду, У центру стоји Богородица — „Оранта" на жутом подножју. Над њеном главом гори свећа. Са њених страна стоје две групе поклоника Богородице и у позадини види се планина са великом унутри црвеном пећином. Наспрам пиластра налази се слика која се односи на једанаести кондак: „благодать дати восхотѣвъ, долговѣ древнихъ... раздравѣ рукописаніе... (сл. 19, схема II, 3 в). Христос стоји на подножју и цепа развијени свитак. Са десне стране стоји гомила у античким хаљинама. Страга види се архитектура.

На текст икоса дванаестог „поюще твое Рождество" приказана је Богородица, како стоји на подножју и окренута је на десно (сл. 19). На њеним рукама седи дете које благосиља групу епископа, који стоје пред њим. Иза Богородице стоји анђео у далматикону. Страга види се зграда храма, док је десно насликан престо под киворијем.

Последња композиција која илуструје дванаести кондак — „О всепѣтая мати," приказује поново икону Божје Мајке са дететом у наручју (сл. 19). Икона стоји на високом сточићу нарочитог облика покривеном са извезеним застирачем. Ради лакшег кретања ножице сточића снабдеване су са точкићима. Лево стоје два калуђера. Један од њих држи у рукама свећу и кадионицу са кратком дршком. Десно стоји владика и кади кадионицом са дугачким ланцем. Иза њих види се свештенство и певачи у високим тророгим шеширима.

Нарочити интерес због своје реткости претставља циклус који приказује *чудеса светих арханђела* којим је посвећен ђаконик.²⁹ Велики део слика налазе

²⁹ Чудесима св. Арханђела посвећен је део живописа храма Лесновског Манастира (N. Okunev, Lesnovo, 230—232).

се већ у толико поквареном стању да је њих тешко одредити. У зениту источног свода (схема 5, 261) приказано је попрсје арханђела у ореолу који има облик круга, затвореног у звезду са четири крака. По нагибима свода и у конхи апсиде претстављена је војска арханђела — анђели у царским хаљинама како стоје у великој групи. У њиховим рукама копља и штитови на којима је написано слово Х. Доле са једне стране (схема V, 264) насликана је појава трију анђела пред Аврамом који им се поздрављајући клања до земље. До њих (схема V, 265.), су била приказана *света Тројица за столом код Аврама*. Можемо разликовати код средњег анђела у нимбу крст. У јужној прегради (схема V, 266.) изгледа да су била приказана иста три анђела како одлазе од Аврама.

Јужни зид исто је тако веома оштећен. Горе лево од прозора (схема V, 276), може да се разбере појава анђела некаквој групи људи. Десно (схема V, 277.) анђели се јављају Авраму који се спрема да жртвује Исака. Средњи део зида заузима некаква векика композиција у чијем се центру налази арханђео.

У тимпанону западног зида (сл. 25., схема V, 284), изгледа да је приказано јављање анђела Захарији. Са леве стране стоји анђео са десне мушка фигура од које је сачуван само доњи део. Она је одевена у античку хаљину и има босе ноге. Страга се налази архитектура. У средини зида једна велика композиција илуструје три догађаја (ск. 25., схема V, 285, 286.).

Са леве стране доле приказан је мали рибњак или језеро у ком лежи на леђима сасвим наг старац. Горе на обали стоји Арханђео у царској одећи. Ово треба ваљда да приказује мућење воде од стране анђела у овчјој купци и исцелење у њој узетог (Јована, V, 2—15.). У десној страни композиције у врху била су приказана три јеврејска младића у огњеној пећи (Пророк Данило III, 20—26.). Доле је насликан Валам како јаши у десном правцу на магарици. Испред њега стоји анђео са мачем у подигнутој десној руци бројеви XXII, 21—35.).

У средњем делу северног зида (схема V, 293.), насликани су *шест серафима* шестокрилатих. Они су затворени у кругове који такође имају крила и поред тога, изгледа, и очи („трони“).

У једрилима насликани су херувими (схема V, 300.).

Исто тако ретке су и слике које се односе на причу о пореклу „нерукотворне“ слике Христове. Има их свега три. Једна се налази на источној страни југоисточног стуба (сл. 5, схема II, 61.), и приказује разговор Христос са послаником цара Авгара Елеског. Христос стоји у среди, десну руку држи отворену испред себе, у левој има савијен свитак. Иза њега десно види се група апостола испред Христа лево стоји посланик Авгара (Лука?) средовечни човек са малом брадом у дугој опасаној туници. Он је нагнуо главу к левом рамену и подигао обе руке горе са изразом недоумице; преко левог рамена пребачен му је велики бео убрбус. Друга композиција која се налази на јужној страни истог стуба приказује како Христос *предаје убрбус са својим ликом Авгарову изасланику*. На западној страни истог стуба (сл. 3., схема I и II, 84.), претстављено је како *изасланство Авгара предаје овоје нерукотворну слику*. Лево стоји Авгар у далматикону окићеном бисером али без круне на глави. Иза њега лево двоје његових дворјана, од којих један има на глави висок бео шешир. Десно прилази изасланство, чији начелник Лука? Тадија? држи пред собом бео убрбус са сликом Христове главе у нимбу.

Циклус посвећен Јовану Претечи насликан је на југозападном стубу и на преградама до њега. Сачувано је једанаест композиција које се односе на овај циклус, али свакако их је било више. Циклус како је сада сачуван почиње композицијом која приказује Јована како га анђео води у пустињу (схема II, 104.). Но циклус је, веројатно, обухватао и детињство Претече пошто је био смештен и на нагибима свода изнад јужног бока даје где је живопис пропао. Остатак овог почетног дела циклуса изгледа као да је фрагменат *покоља деце*, који је топографски и сувише удаљен од еванђеоског циклуса да би у њега спадао. У ову композицију изгледа да је улазила и сцена бегства Јелисавете са малим Јованом у планину.

Сачувани део циклуса састоји се поглавито из низа композиција које веома личе једна на другу и илуструју проповед и беседе Јована Крститеља са војницима, са митарима, са народом и т. д. (сл. 10. и 11., схема II, 88, 92, 93, 109.). Даље је приказано крштавање Јованово (схема II, 95.). Десно на обали Јордана стоји Јован, пред њим у води гола фигура, лево народ. На јужној страни стуба, најближег западном зиду, приказано је јављање Христа Јовану. Са леве стране стоји Јован са савијеним свитком у левој руци, десно на жутом кругу стоји Христос са лопатом у левици. Иза њих гомила народа.

На јужној страни југозападног стуба приказане су завршне сцене циклуса. Прва приказује *усековање главе Јованове*. Он стоји повијен у десно, глава му је већ одсечена и из танког врата шиба крв. Десно доле на великој здели са ножицом лежи његова глава. С леве стране за његовим леђима стоје два војника. Један од њих држи у руци кратак мач. На другој композицији видимо сто, око кога седе гости. Лево седи Ирод, десно игра Салома, држећи на глави зделу са главом Претечином.

У овај циклус спадају најзад и две композиције које приказују беседе Исуса Христа о Јовану према еванђељу од Луке VII. 19, XX, 4—7 и Јована V, 33—36. Једна је насликана на источној страни југозападног стуба (сл. 10. схема II, 89). Десно стоји Христос а испред њега два апостола и књижевници јеврејски. Друга се налази на јужној страни истог стуба и компонована је сасвим аналогно.

Остаци циклуса посвећеног *житију светог Антонија Великог* налазе се на западном зиду храма. Једна композиција претставља светог како седи на камену на улазу у пећину (сл. 20, сх. II, 123). Испред њега стоји старац ћелав, у краткој туници; глава му је уоквирена у нимб. У позадини виде се планине и два дрвета. Натпис гласи:

сг
„ОА АНТѢННОГ“.
s

До ње друга композиција приказује опет св. Антонија у истом положају са улазом у пећину у позадини (схема II, 126.). У руци држи кривудава жутиштап. Испред њега стоји суд са водом који има шест страна. Десно је била друга фигура, од које је сачуван само доњи део. У њеним рукама био је исто тако кривудава штап. Ова композиција изгледа да се односи на многобројна ђаволска искушења којима се као што се зна из његова житија подвргао тај светац. Једно од ових искушења изгледа да је било приказано у горњем делу зида (сл. 20., схема II, 125.). На фрагменту тамо сачуваном виде се два пара птичјих ногу. У облику разних чудовишних зверова и птица ђаво се често јављао светом пустињаку.

Овамо спада, држимо, и фрагменат који је сачуван са друге стране улазних двери (схема III, 133.), где је приказан калуђер у грубој одећи где лежи на постељи.

Трећи циклус из житија светаца био је посвећен *св. Димитрију* и заузимао је преграде и сводове у западном делу северне бочне лађе. На жалост овај циклус је толико рђаво сачуван, да можемо само констатовати постојање његових фрагмената, али веома тешко по њима утврдити његову композицију.

Источни зид трема и део северног зида северне бочне лађе (схема II, 119., схема III, 13, 8, 155, 156.) заузима серија сасвим подједнако компонованих слика *седам васељенских сабора*. Према условима места због малих размера преграда композиција је свака подељена на тај начин што су у горњем делу насликани само Цар и две фигуре са његових страна, док су доле приказане једна према другој две групе епископа, како воде међу собом полемику. Лево православни, чије су главе уоквирене у нимбове, десно њихови противници без нимбова.

Сасвим посебни интерес има посебни циклус који приказује дела *Апостола и њихову мученичку смрт*. Свега је сачувано дванаест композиција које можемо сместити у тај циклус. Одредити их пак и протумачити на задовољавајући начин за сада је веома тешко, не само због њихова лошег

стања, него и зато, што се сликари овде нису придржавали канонских текстова апостолских житија, него су илустровали апокрифе. Међутим, између познатих апокрифа нисмо могли наћи тумачење понеких композиција. Почетак циклуса приказује проповедничку делатност апостола Петра и Павла. У једном случају, (сл. 13. схема III, 144) апостол Павле проповеда групи људи који стоје испред њега са непокривеним главама. Страга приказан је град, опасан зидовима. У другом случају (сл. 13. схема III, 164), сасвим на исти начин приказана је проповед апостола Петра. Још једну такву композицију налазимо и на северној страни северозападног стуба, где се због великог оштећења живописа, не може дефинисати, који је од ова два апостола ту насликан. Композиција на јужној страни истог стуба (сл. 13. схема III, 161) претставља чини се, крштење сатника Корнелија у купци која има облик крста и у којој стоји на узвишеном месту онај кога крсте; глава му је уоквирена у нимб. Лице је веома оштећено. Десно на басамацима стоји апостол Петар и полаже на њега руку. Лево доле стоји апостол Павле. У позадини — фантастична архитектура

Даље се делатност оба апостола уједињује. На северном зиду храма претстављена је, изгледа, проповед оба апостола (сл. 14., схема III. 179). Са леве стране насликана су оба апостола. Петар говори испруживши десну руку пред собом. Десно испред њега стоји група слушаца у богатом оделу. Поред дугих кафтана са широким рукавима и везаним скутима на њих су набачени кратке кошуље, кратка одећа без рукава са широким белим, изгледа од крзна направљеним оковратницима. Код онога који стоји спреда ова одећа је пребачена као плашт или огртач на леву руку и њен спољни крај исто је тако оивичен белим крзном. Још су занимљивији украси њихових глава. Код свију стављени су испод шешира бели повези који изгледају као женски платнени повези, тесно завијени око главе и око подбрата. Такви повези били су јако раширени на Западу од краја XII столећа и звани су „kalle“. ³⁰ Поред таквог повеза код онога, који стоји напред, спреда је истакнут шешир жуте боје са врхом у облику усечене купе и са ободима право завијеним горе. Код осталих шешири имају високи црвени коси обод и поставу плаве боје, Нема сумње да су у овом случају насликани западни костими и да се мисли на становништво европског града Рима, где је протекла делатност оба апостола. Приказани у позадини град греба да буде Рим. Он је опасан зупчастим зидом са кулама док се унутра види низ зграда, од којих је једна крунисана кубетом. Пред овом зградом на високом стубу стоји бео кип.

Даље композиције нису растављене једна од друге оквиром него чине један непрекидни фриз. На следећој композицији (слика 14. схема III, 180.) насликан је *суд над Петром и Павлом*. Са десне стране на ниском престолу седи судија у плашту, окићеном са бисером и у ниској диадеми. Један од оних који стоји до њега има на глави исто онакав повез, као и Римљани претходне композиције. Други, поред повеза, има још и ниски шешир. Иза судије стоји роб и војник у кациги и са мачем. Лево стоје Петар и Павле и гестовима се обраћају судији. Страга налазе се две зграде.

До ове композиције приказана су *мучења Апостола* (сл. 14. схема III. 181). Лево доле војник сече мачем главу Павлову који клечи на коленима, сагнувши се према земљи; глава је већ одсечена и пада доле. Десно на ниском брежуљку стоји крст, на ком је, главом доле, разапет апостол Петар. Двојица слугу у белим повезима укуцавају клинове у доњи део крста. С леве стране у позадини види се висока стеновата гора, са које гледају на оно, што се дешава, две исто такве личности у белим повезима. Десно је насликан ниски зид града.

Следећа композиција претставља поново *проповед Апостала* (сл. 14. схема III, 182). Глава његова толико је оштећена, да је тешко решити који је

³⁰ A. Grabor. La peinture religieuse en Bulgarie, Paris 1928. 170.

од апостола насликан. Он седи десно. Пред њим стоји гомила слушалаца. Сви су одевени у исто таква одела и чалме као и гомила која сусреће маге у илустрацији петог кондака акатиста (сл. 4., схема I. и II. 3). Ствар се дакле дешава на Истоку. У позадини насликан је град и усамљена велика зграда.

На североисточном пиластру приказан је *еванђелист Лука како пише икону Богородице* (сл. 15. и 16. схема I и III. 183). Апостол седи лево на клупи, ставивши ноге на ниско округло подножје. Пред њим стоје ногаре са малом иконом на којој је насликана до паса Богородица са дететом у десној руци. Испруживши десну руку, апостол кичицом додирује икону. У позадини архитектура. Предњи план композиције издвојен је на тај начин што се тло постепено диже са лева у десно и прелази у стеновито брдашце, које донекле заклања ногаре и доњи део приказане у дубини зграде. Доле на подножју овог брдашца насликане су две фигуре које одлазе у десно и конопцем вуку за ноге сасвим голо тело апостола Луке.

Између познатих апокрифних прича о делима апостолским није нам пошло за руком да нађемо података о томе, да је апостол Лука претрпео ову врсту мучеништва. Све оне као и његово канонско житије незнају за његово мучеништво и приписују му природну смрт.

Исто тако не налазимо до сада објашњења ни за следећу композицију (сл. 16, схема I, 184). Овде је приказан апостол средњих година са малом брадицом и дугом косом, везан за руке и ноге за два дрвета. На њему има само бео повез. Десно горе исти апостол одлази у десно на беломе коњу. Десно доле два младића јашу на коњима који су упрегнути у двоколице. На колима стоји саркофаг, са двостраним поклопцем.

На бочном зиду стеновитог пејзажа поново је насликано распеће старог апостола главом доле (сл. 17., схема III, 185.). Два слуге укуцавају клинове у темеље крста. Познато је да су поред апостола Петра на исти начин били кажњени апостоли Филип и Вартоломеј. Вероватно, да је један од њих ту насликан.

Ако судимо по особинама типа, до ове композиције насликана је *проповед Апостола Андреја* (сл. 17., схема III, 186.). Њега одликује карактеристична разбарушеност проседе косе. Његови слушаоци одевени су у исто онакве горе описане источњачке одеће. У позадини архитектура. Последња композиција овог циклуса приказује чудо, које како изгледа врши исти апостол (сл. 17., схема III, 187.). На жалост, један део ове композиције заклоњен је зидом црквице која је ту дозидана, стога се не може тачно одредити, шта је ту насликано.

Поред слика уједињених у циклусе, живопис храма у Матеичу садржи још неколико посебних композиција. Између њих, пре свега, треба споменути портретне слике ктитора о којим је било већ говора у почетку (стр. 89.). Сliku оснивача храма садржи у себи готово сваки живопис српских храмова, али се оне компонују на различити начин. Можемо разликовати два типа таквих композиција. Као образац првог типа може да послужи портретна слика ктитора у живопису храма у Милешеву (око 1236. год.). Овде је приказан Христос како седи на престолу и благосиља десном руком а у левој држи еванђеље. Њему Богородица доводи за руку оснивача храма, краља Владислава, који у левој руци носи модел храма. Ова композиција смештена је на јужном зиду у западном делу храма и фигуре су раздељене на следећи начин: лево, близу олтара Христос, њему прилазе са десне стране окренути према њему у три четвртине Богородица и Владислав.

Сасвим на исти начин компонована је ктиторска слика у Успенској цркви Студеничког манастира, која, и ако је сада пресликана, ипак чува црте стародревне иконографије и може да се сматра као најстарији пример ове иконографије на српском тлу. Ову иконографију чувају и споменици XIII столећа који су никли касније него Милешево, Сопоћани, Градац и Ариље. У Сопоћанима су поред ктитора краља Уроша I, приказани и његови преци, отац и деда, како прилазе Христу, и чланови његове фамилије који

га прате. Три прве фигуре воде једна другу за руку. Богородица налази се на челу процесije, али према условима места, не води за руку Стевана Немању који иде иза ње, јер се између ње и Немање налази простор. У Ариљу нема Богородице и један део поворке пренет је у трем, где су приказани фактички ктитори, краљеви Драгутин и Милутин. Овим је постигнуто између осталог и то, да су ови потоњи идући у правцу Христове слике окренути у исто време и ка слици св. Ахилија, ком је посвећена црква. У свима се овим црквама композиција налази у западном делу јужног зида.

Исто место и исти ред у расподели сачувала је ктиторска композиција у краљевој цркви манастира Студенице (1314). На јужном зиду храма крај самог иконостаса приказан је Христос. Испред њега десно стоје Јоаким и Ана, којима је храм посвећен, Краљ Милутин са моделом цркве и његова жена Симонида. Ипак, овде све фигуре које стоје пред Христом заузимају фронтални положај, изузимајући Ану која сагиње главу према малој Марији у своме наручју. Фронтални положај затим чувају и ктиторске фигуре у свима живописним декорацијама XIV stoleћа, мењајући у исто време своје место у живопису. У Грачаници оне се налазе на странама пролаза из трема у цркву, у Старом Нагоричину, у Љуботену и у Леснову на северном зиду. У Дечанима (1348) ктитори се поново налазе на јужном зиду али сви они заузимају фронтални положај и процесионални карактер композиције је изгубљен.

У Матеичу слике ктитора заузимају место на јужном зиду (сл. 6. схема I, 69, 70—71), али не у западном његовом делу као у споменицима XIII stoleћа него у источном, крај самог олтара. Све слике као што обично бива у XIV stoleћу имају фронталан положај. Краљица Јелена и Урош држе између себе модел храма. Слика модела веома је оштећена, али се види да она претставља, са северне стране, храм са пет кубета без спољњег трема. У свим случајевима, када је ктитор приказан са моделом храма, насликано је и оно лице, ком се модел поклања, а то су Христос, Богородица или светац ком је храм посвећен. У овом случају црква је посвећена Богородици и ктитори поклањају модел њеној слици која се налази над улазом у ђаконик (схема II, 60). Лице Јелене врло је покварено; она је одевена у царску одећу са лором, чији је крај пребачен преко леве руке. Лор, нарамник и вез на раменима украшени су бисером. Одећа је направљена од црвене тканине окићене орнаментом у облику ромба, у ком се налази стилизовав љиљан. На глави Јелене висока круна, која се шири на десно и испод које се спушта бео повез, знак њеног удовичког стања. У десној руци Јелена држи дуг крст украшен са бисером. Лице Уроша сачувано је боље. Веома младо, оно има правилан овадан облик са дугачким носом и малим устима. Одевен је Урош у далматикон са лором. У левој руци држи дуг крст са осам кракова, украшен са бисером. Портретна слика Душанова у извесној мери личи на његове слике у Љуботену, Леснову и Дечанима. Он има овде исто такву велику фигуру са великом главом. Лице је доста широко са дугим правим носом, малим устима и брадом. Он је у високој круни, налик на кубе са пропендулама и у далматикону са лором. У десној руци има дуг крст, а у левој савијени свитак. Главе свих трију ктитора уоквирене су у нимболе.

У јужном делу западног зида притвора налази се композиција која приказује *дрво Јесејево*. (сл. 20. схема II, 121). Доле лежи Јесеј; са његових страна стоје четири пророка са развијеним свицима. Иза Јесеја диже се дрво из кога се разилазе гране, у којима су смештене поједине фигуре до појаса. Ове фигуре образују пет усправних редова. У средњем реду насликани су одоздо горе — Давид, Соломон, Јоаким и Богородица. У бочним редовима, поред пророка Исаје, Данила, Захарије и др. приказани су: Јован Дамаскин, Манасија, Козма Мајунски и т. д. Натписи су на грчком језику.

Одговарајуће место у северном делу истог западног зида трема заузима композиција која претставља *друго генеалошко дрво*, које се приписује династији Комненâ (сл. 21., схема III, 136.), и о ком је већ било говора. На жалост живопис је овде јако оштећен, али се може опазити да је свега било седам-

водоравних редова слика до појаса, смештених у гранама дрвета. Пет доњих редова имали су сваки по три слике у реду, док два горња имају по пет слика. Доња два реда толико су оштећена да се већ не може више разликовати ко је тамо насликан, у трећем одоздо реду средња фигура је веома оштећена. Ипак се разабера да она не носи царско одело и да има на глави низак бео шешир или бео повез. Лева фигура приказује младог човека у плашту, чији је оковратник окићен бисером. На његовој глави налази се стема у облику обруча, украшеног са бисером. Десна фигура приказује младог цара у далматини и са лором. На глави има високу круну у облику кубета са пропендулама. Са десне стране с великом муком може се прочитати остатак натписа:

У следећем четвртном реду средња фигура приказује старца са проседом коврчастом косом и малом проседом брадицом. На њему је изгледа монашко одело. Он држи обе руке отворене на прсима. Са леве стране око главе остаци натписа који се тешко чита. Лева фигура изгледа да је одевена у монашко одело. Њена глава није сачувана. Десна фигура приказује цара средњих година са кратком раздвојеном брадом. На њему је далматика са лором, круна са пропендулом и у десној руци држи дуг крст. Са леве стране крај његове главе може да се прочита натпис:

Натпис који се налази са десне стране веома је оштећен. У следећем реду слике су толико покварене да се о њима не може рећи ништа, сем то, да бочне фигуре, изгледа, нису имале царског одела. Шести ред слика сасвим је уништен. Судаћи по траговима у десном углу може се закључити да је у њему било пет слика.

У горњем делу средња слика је такође на жалост веома оштећена. Чини се да је била мушка фигура у царском оделу. Што се тиче фигуре која се налази лево од средње може се поуздано рећи, да је ово слика царице у високој круни која се шири у горњему правцу. Десна фигура претставља младога цара у круни налик на кубе. Две крајње бочне фигуре су женске. Лева у царском руху.

Ако би могли веровати у то да је средња фигура овог реда претстављала старијег цара, онда би три средње фигуре могле да буду *Душан*, *Јелена* и *Урош*. Изгледа да се код царице може да разликује на глави под круном бео повез сличан ономе, који смо видели горе на слици Јелене у ктиторској портретној слици. Ако је ово заиста тако, онда је генсалашко дрво очигледно имало за циљ да покаже родбинске везе царичине и крвну блискост њених предака са византијском династијом. Рђаво стање целе композиције не допушта нам на жалост да тачно васпоставимо ту родбинску линију, у чији састав је Јелена себе стављала. Подаци који се могу поцрпети из слика, нису још довољни.

У западном делу северног зида у тимпанону на странама прозора смештене су две слике које се односе на историју пророка Илије. Десно од прозора приказан је *Илија у пустињи*. Он седи овде лево на земљи и гледа горе. К њему слеће одозго гавран са хлебом. Друга композиција претставља *вазнесење Илије*. Он се узноси у колима десно. Доле стоји са леве стране Јелисеј који прима од Илије његов пророчански плашт.

У апсиди ђаконика приказана је *визија св. Петра Александријског* (сл. 24. схема V, 274). Испод прозора насликан је црвени престо. На њему са леве стране стоји малени Христос у белој краткој кошуљици са голим ногама. Он има нимб са крстом, украшен са бисером и камењем у бојама. Иза престола стоје два висока свећњака. Десно до престола стоји св. Петар Александријски у епископском Фелону са крстовима и са омофором. Он је приказан као старац са малом брадом и ћелавом главом. Обе руке пружа ка Христу. Лево крај престола стоји анђео у ђаконској одећи са рипидом, у њеном диску је насликан херувим. У позадини белим словима написан је грчки текст познатог питања светог Петра и одговора Христовог.

Живопис ђаконика садржи, поред тога, још веома ретку композицију која приказује *Св. Тројицу* (схема V, 292). На престолу са три места који изгледа као дуга дрвена клупа са правим наслоном седи у центру Бог Отац. Он је приказан у виду старца са дугачком косом и брадом, у светлом руху и са отвореном књигом у левој руци; до њега седи Христос у виду Емануила. Десно на црвеном јастуку стоји бели голуб, његова глава је окружена нимбом. То је Св. Дух. Иза престола стоје два херувима.

Још ређа и дотле у православној иконографији непозната слика *Св. Тројице* налази се у централном делу храма на западној страни североисточног стуба (сл. 15. схема I и III, 192). Окренута у три четвртине у десно седи тешка фигура у светлом химатиону и у хитону. Она има три главе и три врата. Од глава исходи сјај са три зрака, од којих је један уперен горе, а два друга у страну; десна рука благосиља, у левој је савијен свитак. Босе ноге ослањају се на крилати круг. Са страна стоје два анђела а испред њих два херувима.

Најзад, у доњем појасу јужног зида налази се композиција позната под именом *Сабор Светих Арханђела* (сл. 7. схема I и III, 78). Приказана су два арханђела у царском оделу како држе међу собом велики овални медаљон у ком је приказан Христос-Емануил како стоји и благосиља десном руком. Остале просторе зидова у храму заузимају појединачне фигуре.

Исус Христос приказан је у живопису четири пута. Једанпут на западној страни југоисточног стуба, доле (сл. 3. схема I и III, 85). Ту је приказан у пуном узрасту како десном руком благосиља а у левој држи отворено еванђеље. На њему је црвени хитон и плави химатијон. Лево крај главе сачуван је почетак речи ὁ υἱος . Фигура је окружена живописним декоративним луком који се ослања на стубиће. Други пут Христос је приказан до појаса али у огромном размеру у нарочитој ниши на јужном зиду (сл. 7 и 9. схема I, 77). У левој руци он држи отворено еванђеље са речима „Азъ јесмъ дверь“ (Јована X. 9). У позадини остаци натписа: „пандократоръ“. Трећа слика Христова налази се на западној страни северозападног стуба доле (схема III, 159). Он је ту приказан у пуном узрасту, исто тако са отвореним еванђељем. Најзад, у прочељу источног свода (схема II и II, 211.), глава Христова приказана је на *Св. Убрису*.

Главна слика *Богородице* налазила се као обично у конхи алтарне апсиде (сл. 3. схема I, II и III. 1). Богородица била је приказана у пози како се моли, стојећи на жутом подножју. Сачуване су само ноге до колена и поједини делови фигуре. По странама њеним стоје два арханђела у царским далматиконима — леви у црвеном а десни у зеленом. Друга слика Богородице до паса смештена је у малој ниши изнад уласка у ђаконик (схема II, 60). Она држи младенца у десној руци и мало нагиње према њему главу. Доњи део слике украшен је орнаментом у облику обешене тканине.

Наспрам Спаситеља приказаног испод декоративног лука на југоисточном стубу (схема I и II, 85), налази се на источној страни југозападног стуба слика Богородице у пуном узрасту са младенцем на левој руци (слика 10, схема II, 90). Слика је смештена изнутра исто таког декоративног лука као и горе споменута слика Христова.

Са овом сликом Христа била је везана још једна слика Богородице, она се налазила на западној страни североисточног стуба (сл. 15. схема I и III, 193). Изнутра исто тако декоративног лука Марија је била приказана како се моли окренута удесно ка Христу, који је насликан на југоисточном стубу. Сачувани су само остаци ове слике. Марија сагиње главу, леву руку држи на грудима а у десној има развијен свитак на ком је био написан њен дијалог са Христом: њена молба за грешни људски род.

Родитељи Богородице *Јоаким* и *Ана* били су насликани једно наспрам другог на унутарњим странама источног пара стубова (сл. 5, схема I и III, 54, схема I и III, 53). Поред тога, у доњем делу југозападног пиластра приказана је Ана са дететом Маријом у наручју (сл. 19). Богородица седи на левој руци

мајчиној, грли јој рукама врат и додирује својим образом њен образ. Мала Марија одевена је као одрасла у хитон и мафориј.

Слике *арханђела*, поред оних који улазе у живопис ђаконикона и који су горе описани, налазимо у челу преседлина јужног западног и северног лука (схема II и III, 213, 215, 217.). Арханђео Михајло са сфером и са мерилом, у плавом хитону са жутим нарамеником и у светлозеленом химатију приказан је у полукругу над стубићем који дели олтарни прозор (схема, II и III, 4.). Још једна његова слика налази се над улазом у жртвеник (сл. 17., схема III, 208.).

Патријарси и праоци Старозаветни приказани су до појаса у горњем делу тимпанона средњег кубета између прозора. Доле су насликани у целој фигури праоци. Попрсне њихове слике налазе се поред тога на источном стубу више Богородице из Благовештења (схема I и II, 82.).

Јован Претеча са свитком у десној руци насликан је лево од врата која воде у ђаконик (схема I и II, 62.).

Приказ *Еванђелиста* заузима обично место у једрилима: Јован у североисточном једрилу (схема III, 210.). Матија у југоисточном (схема II, 212.), Марко у југозападном (схема II, 214.) и Лука у северозападном (схема III, 216.). Апостол Петар и Павле приказани су у доњем појасу северног зида испод композиције која претставља њихова дела. — Петар у лево од зазиданих врата (схема III, 201.), и Павле у десно (схема III, 202.).

Веома су многобројне слике *светих епископа*. Поред оних који улазе у поворку поклоника жртви — Христу и заузимају доњи појас олтарне апсиде читав низ малих слика до појаса заузима средњи превој олтарне апсиде (схема I, II и III, 5.). Исто такве мале слике светаца до појаса смештене су у доњем делу тимпанона средњег кубета испод прозора. У централном делу храма на доњем делу јужног зида налази се велика слика до паса *Светог Николе Мирликијског* (сл. 7., схема II, 79.), изнад његовог десног рамена у малом размеру приказан је Христос како пружа еванђеље а изнад левог Богородица, која му пружа амофор. По облику главе потсећа на Светог Николу или Светог Јована Златоустог покварена слика светитеља десно од врата, која воде у жртвеник (сл. 17., схема III, 209.).

На источној страни југоисточног стуба сачувана је слика Св. Василија у целој фигури (сл. 5., схема II, 65.). Веома велики број светаца налази се у жртвенику и у ђаконику. У жртвенику између осталих престављени су: *Св. Силвестар* (схема IV, 224.), *Св. Климент* (схема IV, 226.), *Св. Ананије* (схема IV, 277.), *Св. Парфеније* (схема IV, 228.), *Св. Модест* (схема IV, 229.), *Свети Мартин*, папа Римски (схема IV, 230.), *Св. Макарије Јерусалимски* (схема IV, 232.), *Св. Амвросије* (сл. 22., схема IV, 237.), *Св. Вавила* (сл. 22., схема IV, 238.), *Св. Георгије* (сл. 22., схема IV, 239.), *Св. Павле Исповедник* (схема IV, 248.), *Св. Игњатије Богоносац* (схема IV, 249.), *Св. Петар* (схема IV, 256.), *Св. Герман* (схема IV, 257.), *Св. Јаков*, брат Господа (схема IV, 258.), *Св. Јуда* „ὁ ἐνζενιστῆς“ (схема IV, 259), и *Св. Симеон* „ὁ ἐνζενιστῆς“ (схема IV, 260). У ђаконику (схема V) налазе се слике: *Св. Ипатија* (267.), *Св. Антипа* (сл. 24., 268.), *Св. Потапија* (сл. 24., 269.), *Св. Харалампија* (?) (сл. 24., 270.), *Св. Нићифора* (сл. 24., 271.), *Св. Тимона* (272.), *Св. Селивана* (279.), *Св. Кипријана* (281.), *Св. Капитона* (290.), *Св. Вавиле* (224.), *Св. Климента Анкирског* (295.) и *Св. Климента Охридског* (296.).

У доњем појасу јужног зида у централном делу храма у западном углу приказани су *Св. Константин и Јелена* (сл. 19.). Насупрот старој традицији, овде је Јелена приказана лево од гледаоца а Константин десно. Они држе између себе дуг крст. Јелена има на глави тако високу круну као и Јелена жена Душанова, а испод ње спушта се на рамена исто такав бео удовички повез. Константин је у високој куполикој круни — митри.

Св. мученици, чијих се неколико слика налазе у доњем појасу на различним местима западног дела храма, нису сачували натписе са именима. Сачувано је име само једнога, *Св. Еуфросинија* (схема III, 143.). Низ светих

мученика приказан је до појаса у горњем делу јужног (схема II, 76) и северног зида (схема III, 178.). У средњем кубету испод прстена тимпанона приказани су на плавој позадини четрдесет мученика исто тако до појаса (схема II и III, 218).

У доњем пасу средњег дела храма у већини случајева приказани су *св. војници*. Само код једног налазимо име у натпису, *Св. Никита* (сл. 10. схема II, 112).

У североисточном углу цркве налази се неколико слика *св. врачева* (схема I и III, 196, 205, 206).

Слике *св. жена*, сретамо у живопису само три. У западном делу јужног зида престављена је *Св. Марина* (сл. 19.). У десној руци држи бео крст а леву држи пред собом са отвореном шаком. На западној страни крај западног зида југозападног стуба насликана је *Св. Недеља* у царском оделу и у ниској круни с превезом (схема II, 120). Спрам *Св. Недеље* на јужном пиластру западног зида (сл. 20. схема II, 124), била је изгледа слика *Св. Петке*. Мада је она веома оштећена, ипак се може разабрати да је била претстављена у обичној женској одећи, како се моли.

Остале појединачне слике сакупљене су у западном делу храма и приказују свете монахе. Између њих познају се *Св. Стефан Нови*. Насликан је са дугачком тамном брадом и са двојном иконом која претставља Богородицу са Христом на левој руци. *Св. Арсеније* са дугачком заокружљеном брадом (на доњој страни југозападног стуба). *Св. Саву освећеног*, проседог са раздељеном коврцавом брадом (сл. 10. схема II, 110). *Св. Симеун* на ступу (сл. 11. схема II, 111). *Св. Петра*, „ὁ εὐτοπλᾶριό“, са уском седом брадом (на јужној страни крај западног зида југозападног стуба). *Св. Варвара*, обнаженог до појаса са тамним телом и у ланцима. *Св. Петра Пустинјака*, *Св. Макарија*, *Св. Јована Климакса*, (схема III, 157) и *Св. Доротеја*.

На севериом зиду поред *Св. Саве*, архиепископа српског, приказан је изгледа *Св. Симеун Мироточиви*, отац првог, у миру Стеван Немања. Нарочити интерес изазива *слика монаха* до врата која воде у жртвеник (сл. 17, 18, схема III, 207). Он је приказан у целој фигури, окренут у десно са испруженим рукама на молитву. Моли се изгледа арханђелу Михаилу, који је приказан изнад врата, и св. епископу, који је приказан десно од врата. Последња фигура веома је оштећена, али по облику главе можемо претпоставити да приказује *Св. Николу Мирликијског* или *Св. Јована Златоустог*. Лице монаха доста пуно, са крупним носом и широком седом брадом, очигледно садржи портретне црте неког савременика живописа. С једне и друге стране главе слике били су натписи у два реда, леви натпис сасвим је отрвен и од њега се једва може разабрати реч „*нгѣмн*“. С десне стране у првом реду може да се прочита („*Мни?*“) *ха макарна*“, у другом: „*wnvkv*...“ Испод руку монаха сачувано је само слово „*М*“..., вероватно почетак речи „*Моленије*“.

Монах *Макарије*, који је овде насликан, био је изгледа игуман манастира Матеича у оно време када се храм сликао. Доношење портрета настојатеља манастирског у живопису, било је уобичајено. Фреске Дечанског Манастира сачувале су шта више две слике првог и другог игумана, који су се изменили за време грађења и сликања цркве. Обичај овај води корен још из XIII столећа, пошто у живопису храма у Милешеву (око 1236. г.) лево од двери које воде у ђаконик, налазимо исту таку слику монаха у молитвеној пози окренутог у десно, где је у ниши над вратима била приказана Богородица. Над његовом главом може да се са муком разабере фрагменат натписа: „*МІХЪ*.. или „*МNІХЪ*..

Н. Окуњев.

MATÉRIAUX POUR SERVIR A L'HISTOIRE DE L'ART SERBE.

II.

MATEIČ.

Le monastère de Mateič est situé sur la pente Est de la montagne „Crna Gora“ de Skoplje, près de la ville de Kumanovo (fig. 1). La grande église à cinq coupoles de ce monastère est actuellement à demi-démolie — toutes ses voûtes sont tombées (fig. 2). Par son plan et par son système des voûtes l'église rappelle de près les églises de Sainte Petka à Prizren (1306—1307) et de Saint Georges à Staro-Nagoričino (1313). Les matériaux et la décoration des façades prouvent qu'elle fut bâtie au XIVe siècle.

Les sources littéraires nomment la reine Hélène, femme du tzar serbe Étienne Dušan, comme la fondatrice. Ce témoignage est confirmé par le fait qu'Hélène, Dušan et leur fils Uroš sont représentés à l'église. Sur ce portrait de famille Hélène et Uroš font un groupe à part tenant tous les deux le modèle de l'église, tandis que Dušan est placé à côté, sur le pilastre voisin. Ce détail, ainsi que l'âge du jeune Uroš et le voile blanc sous la couronne d'Hélène prouvent que la peinture fut exécutée au temps où Hélène était déjà veuve, mais après la mort de Dušan (1355). Ce dernier porte cependant un habit impérial, étant mort subitement et n'ayant pas eu le temps de se faire moine.

L'avis subsistant que la peinture fut exécutée beaucoup plus tôt, pendant la domination byzantine, fondé sur le fait que parmi les fresques se trouve l'arbre généalogique des Comnènes, doit être rejeté. Cet arbre reproduit en réalité la généalogie de Assénides de Bulgarie, dont Hélène, soeur du roi bulgare Ivon Alexandre, était la descendante. Il contient néanmoins les noms et les images des Comnènes, ayant probablement été composé exprès pour prouver la parenté des Assénides avec les Comnènes. Il se termine par les portraits d'Hélène, de son mari Dušan et de leur fils Uroš.

Outre les compositions isolées, la peinture de l'église contient 13 cycles d'images. Trois de ces cycles représentent des événements évangéliques — dans le premier sont concentrés les moments essentiels de la vie terrestre de Jésus Christ, le second contient ses miracles et son activité de prédicateur, le troisième représente sa passion, sa mort et sa résurrection.

Trois cycles sont consacrés à la Sainte Vierge. Le premier représente son enfance et sa vie avant la naissance de Jésus, le second — ses derniers jours et sa mort, le troisième donne l'illustration de son Acathiste. Trois cycles se rapportent aux légendes des saints — de saint Jean-Baptiste, de saint Démétrios et de saint Antoine le Grand. Un cycle est consacré aux Actes des Apôtres, un — à l'histoire de la Sainte Face, un — aux miracles des Archanges — et un — aux conciles œcuméniques.

Du premier cycle évangélique se sont plus ou moins conservées les compositions suivantes — *l'Annonciation* (schémas I et III, 191; I et II, 83), *la Transfiguration* (schéma II, 91), *l'Entrée à Jérusalem* (schéma III, 139) et *la Pentecôte* (schéma II, 55).

Du second cycle subsistent *la Noce de Cana* (schémas I et II, 81), *l'Expulsion des vendeurs du temple* (fig. 7 et 8, schéma II, 74), *la Samaritaine* (fig. 7 et 8, schéma II, 75), *la Parabole des conviés* (fig. 12 et 13, schéma III, 140), *la Femme adultère* (fig. 12 et 13, schéma III, 141), *la Guérison de l'hémorroïsse* (schéma III, 174), *Jésus parlant à Zachée* (schéma III, 175), *l'Enseignement au temple* (schéma III, 176), *la Bénédiction des enfants* (schéma III, 177), *la Guérison de la main sèche* (schéma III, 197) et *la Prière du pharisien et du publicain* (schémas I et II, 56).

Au cycle de la Passion se rattachent les compositions suivantes: *la Cène* (schémas I et II, 20), *le Lavement des pieds* (schémas I et III, 21), *le Christ annonçant aux Apôtres sa Passion* (fig. 4, schémas I et II, 22), *la Prière de Géthsémani* (fig. 4 et 5, schémas I et II, 23), *la Trahison de Judas* (fig. 5, schémas I et II,

24, 25), *le Baiser de Judas* (schémas I et II, 27), *le Repentir de Judas* (schéma I, 26), *les Scènes du jugement* (schémas I et II, 28, 29), *l'Envoyé de Pilate étend son bandeau sous les pieds du Christ* (fig. 5, schéma II, 58), *le Jugement de Caïphe* (fig. 7, schémas I et II, 30), *le Reniement de Pierre* (schéma II, 31), *le Jugement de Pilate* (fig. 7, schéma II, 32), *la Dérision du Christ* (fig. 14, schéma III, 34), *le Chemin de croix* (fig. 14, schéma III, 35), *le Portement de croix* (fig. 14, schémas I et III, 36), *la Préparation de la croix* (fig. 14 et 15, schémas I et III, 37), *la Mise en croix* (fig. 15 et 16, schéma I, 38), *la Crucifixion* (fig. 17, schéma III, 39 et schéma I, 195), *la Descente de croix* (schémas I et III, 40), *le Thrène* (schémas I et II, 41), *la Mise au tombeau* (schéma III, 42), *les Saintes femmes au tombeau* (schéma III, 43), *l'Incrédulité de Thomas* (schémas I et III, 44 et *l'Apparition de Jésus près de la mer de Tibériade* (schémas I et II, 45).

Le premier cycle consacré à la vie de la Sainte Vierge se trouve à la prothèse. Nous y voyons — *le „Stichiron“ de Noël* (schéma IV, 222), *Les offrandes refusées* (schéma IV, 233), *l'Annonciation à Joachim* (schéma IV, 234), *l'Annonciation à Anne* (schéma IV, 235), *la Nativité de la Vierge* (schéma IV, 240), *Les sept premiers pas de la Vierge* (schéma IV, 250), *la Vierge bénie par trois prêtres* (schéma IV, 251), *la Vierge caressée par les parents* (schéma IV, 223), *la Présentation au Temple* (fig. 22, schéma IV, 236), *le Bâton fleuri et les fiançailles de Marie* (fig. 23, schéma IV, 241, 242), *l'Annonciation près du puits* (fig. 23, schéma IV, 243), *les Reproches de Joseph* (schéma IV, 252), et *l'Épreuve par l'eau* (schéma IV, 253).

Les images suivantes composent le cycle se rattachant à la mort de la sainte Vierge: *la prière de la Vierge au jardin des oliviers et l'adoration des arbres* (fig. 10 et 11, schéma II, 106), *la Sainte Vierge remet ses habits à deux veuves* (fig. 10 et 11, schéma II, 107), *la Mort de la Sainte Vierge* (fig. 12, schémas II et III, 108), et *la Translation du corps de la Sainte Vierge au tombeau* (fig. 12 et 13, schéma III, 142).

Le cycle représentant *l'Acatiste de la Sainte Vierge* commence sur le mur Nord du presbytère, passe à l'abside et se termine sur le mur Sud de l'église. 18 compositions de ce cycle se sont conservées (fig. 4—9 et 19, schémas I, II, et III, 3 α—v).

Les anges et leurs miracles sont les sujets de la peinture du diaconicon. Parmi les compositions très abimées on peut reconnaître l'Apparition des trois anges à Abraham (schéma V, 264), l'Hospitalité d'Abraham (schéma V, 265), le Départ des trois anges (schéma V, 266), le sacrifice d'Abraham (schéma V, 277), l'Apparition de l'ange à Zacharie, l'Ange agitant l'eau dans la piscine de Béthesda, les Trois adolescents dans la fournaise et l'ânesse de Balaam (fig. 25, schéma V, 284, 285 et 286).

Le cycle consacré à *la légende de la Sainte Face* représente le Christ parlant avec les envoyés du roi Abgar (fig. 5, schéma II, 61), le Christ rendant la toile avec son image aux envoyés (schéma I, 67), et les envoyés remettant la Sainte Face au roi Abgar (fig. 3, schéma I et II, 84).

Dans le cycle de *la vie de Saint Jean-Baptiste*, on distingue les compositions suivantes: L'ange emmenant Saint Jean-Baptiste au désert (schéma II, 104), la fuite d'Elisabeth avec Jean-Baptiste enfant dans la montagne, la décollation de Saint Jean-Baptiste et plusieurs scènes représentant Saint Jean-Baptiste prêchant et baptisant le peuple (fig. 10 et 11, schéma II, 88, 92, 93, 95, 96, 109). Au même cycle se rapportent deux compositions représentant le Christ parlant de Saint Jean-Baptiste (fig. 10, schéma II, 89), selon les Évangiles de Saint Luc (VII, 19; XX, 4—7) et de Saint Jean (V, 33—36).

De la vie de Saint Antoine le Grand se sont conservés quelques fragments sur le mur Ouest du narthex (fig. 20, schémas II, 123, 125, 126; III, 133). Les fragments de *la vie de Saint Démétrios* se trouvent sur les murs et les arcs de la nef Nord. La série des images représentant *les conciles œcuméniques* est placée sur les murs Est et Nord du narthex (schémas II, 119; III, 138, 155, 156).

Le cycle illustrant les *Actes des Apôtres* présente un intérêt tout particulier.

Parmi les 12 compositions de ce cycle on peut reconnaître quelques scènes, représentant l'enseignement de saint Pierre et de saint Paul (fig. 13, schéma III 144, 164; fig. 14, schéma III, 179), le baptême du centenier Corneille (fig. 13, schéma III, 161), le jugement de ces apôtres et leur exécution (fig. 14, schéma III, 180, 181), saint Luc, qui peint l'image de la sainte Vierge (fig. 15 et 16, schéma I et III, 183) et les événements de la vie et des supplices des autres Apôtres (fig. 16 et 17, schémas I, 184, III, 185—187).

Outre ces cycles on trouve sur les murs de l'église une suite de compositions isolées. Ce sont — *la Communion des Apôtres* (fig. 3, schémas I, II et III, 2, *l'Adoration de la Sainte Victime* (schémas I, II et III, 6—19, *le Portrait de la famille impériale* (fig. 6, schéma I, 69, 70 et 71, *l'Arbre de Jessé* (fig. 20, schéma II, 121), *l'Arbre généalogique de la famille des Assénides* (fig. 21, schéma III, 136), *le prophète Élie dans le désert*, *l'Ascension d'Élie au ciel*, *la Vision de saint Pierre d'Alexandrie* (fig. 24, schéma V, 274), *le Concile des saints Archanges* (fig. 7, schémas I et II, 78), et *la sainte Trinité* avec une figure à trois faces (fig. 15, schémas I et III, 192. La sainte Trinité — l'Ancien des jours, le Christ Emmanuel et la colombe du Saint Esprit — est représentée dans le diaconicon (schéma V, 292).

Dans la zone inférieure de toute l'église nous voyons une multitude de *figures isolées*: de Jésus Christ représenté quatre fois, voir les schémas, NN 77, 85, 159, 211; fig. 3, 7, 9, de la sainte Vierge représentée quatre fois, voir NN 1, 60, 90, 193; fig. 3, 10, 15, des parents de la sainte Vierge, Joachim (N 54, fig. 5) et Anne (NN 53, 103, fig. 19), des Archanges (NN 4, 208, 213, 215, 217; fig. 17), des Patriarches de l'ancien Testament (NN 198, 219), des Prophètes (NN 82, 87, 220), de saint Jean-Baptiste (N 62), des Evangélistes (NN 210, 212, 214, 216), des apôtres Pierre et Paul (NN 201, 202), des saints évêques (NN 5, 7—18, 63—65, 79' 172, 209, 221, 224—232, 237—239, 244—249, 254—260, 267—272, 275, 279—283, 287—291, 294—299; fig. 5, 7, 17, 22, 24), de saint Constantin et de sainte Hélène (N 103-b, fig. 19, des saint martyrs (NN 76, 129—132, 143, 146, 171, 178, 218, des saints guerriers (NN 68, 74, 112, 145, 162, 165, 200, 203, 204; fig. 10, 15, 16, des saints médecins (NN 196, 205, 206; fig. 15, 16, des saintes femmes (NN 103 a, 120, 124; fig. 19, 20), et des saints moines (NN 80, 98, 102, 110, 111, 116, 127, 151—154, 157, 169, 173, 207; fig. 10, 11, 17, 18). Parmi les évêques on trouve l'image de saint Sava de Serbie (N 172) et parmi les moines l'image de saint Siméon, le roi serbe Étienne Némanja, (N 173). Un vieux moine est représenté à côté de la porte qui mène à la prothèse. Une inscription donne son nom — Macaire. C'est le *portrait de l'igoumène du monastère*, contemporain de l'exécution de la peinture (schéma III, 207; fig. 17, 18).

N. Okunev.

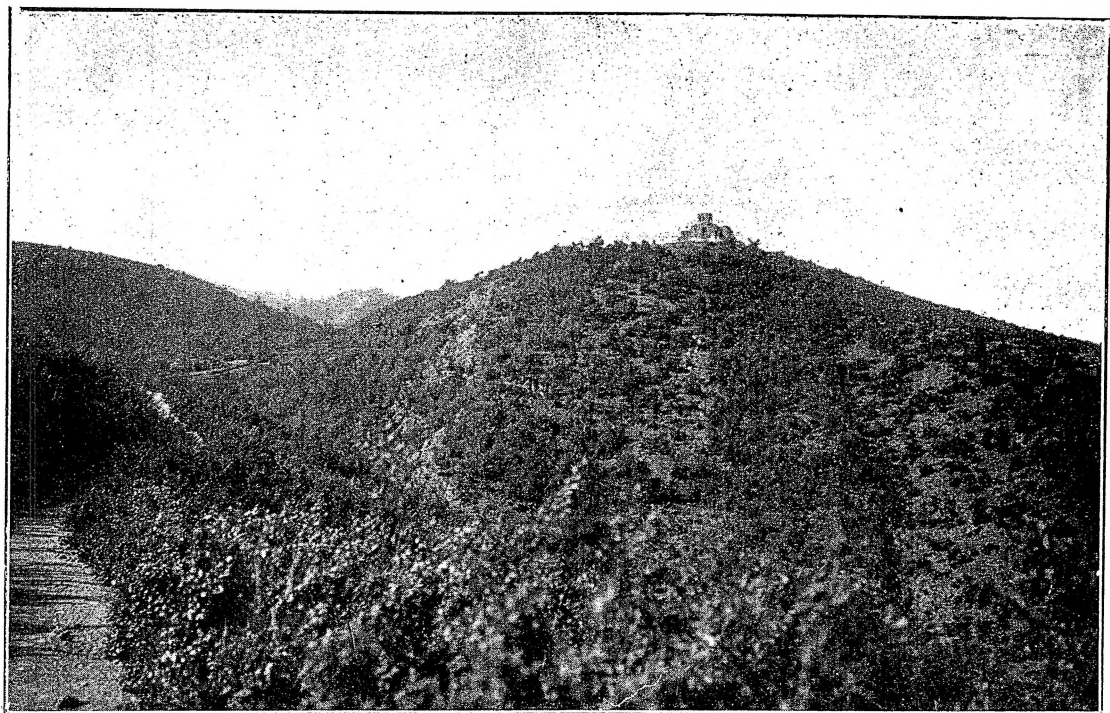
DISPOSITION DES PEINTURES DANS L'ÉGLISE DE MATEIČ.

SCHÉMAS I, II, III, IV et V.

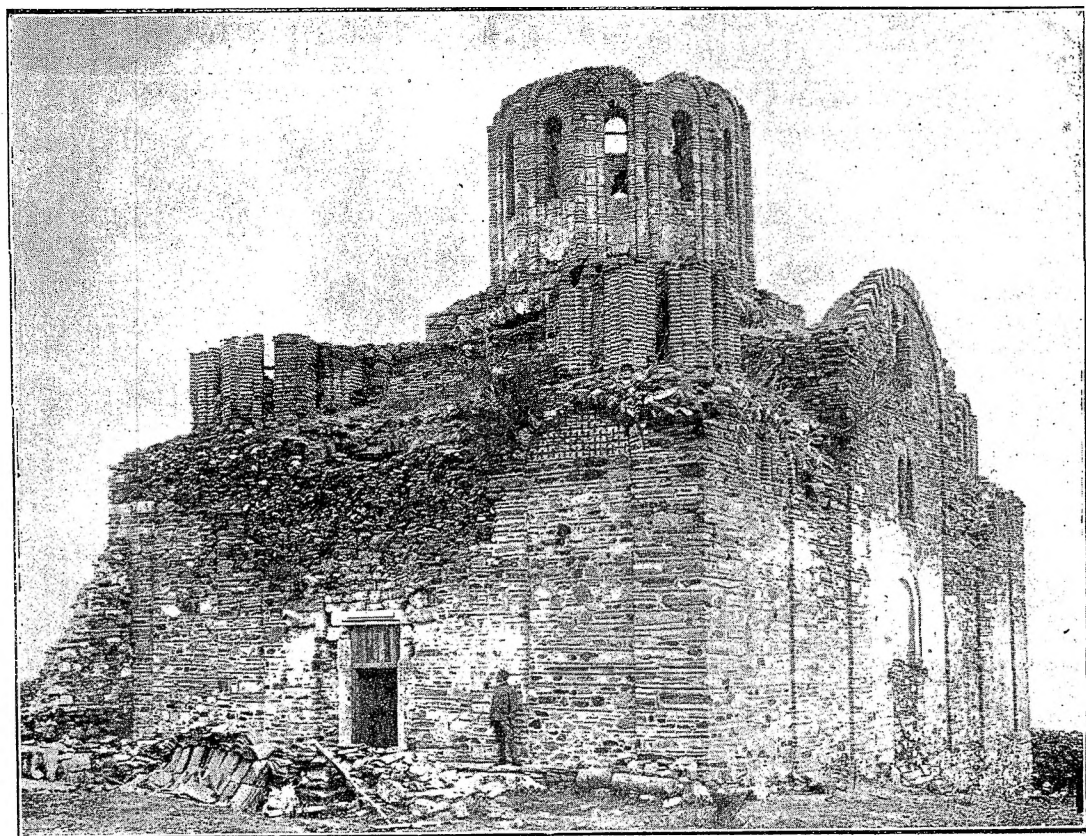
1. Sainte Vierge orante et deux archanges.	17. Saint Nicolas de Myra.
2. Communion des apôtres (fig. 3).	18. Saint Jean l'Aumônier.
3. Hymne Acathiste (fig. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 19).	19. Six saints diacres (fig. 4, 5).
4. Archange Saint Michel.	20. Cène.
5. Saints évêques en buste.	21. Lavement des pieds.
6. Enfant — Jésus sur la patène.	22. Christ annonçant aux 11 apôtres la Passion (fig. 4).
7. Saint Grégoire.	23. Prière de Géthsémani (fig. 4, 5).
8. Saint Grégoire..... (?).	24. Judas chez les grands prêtres (fig. 5).
9. Saint Grégoire d'Acrida.	25. Judas reçoit 30 deniers (fig. 5).
10. Saint évêque inconnu.	26. Judas rend l'argent aux prêtres.
11. Saint Cyrille d'Alexandrie.	27. Baiser de Judas.
12. Saint Basile le Grand.	28. Jugement du Christ?
13. Saint Jean Chrysostome.	29. Jugement de Pilate?
14. Saint Grégoire le Théologien.	30. Jugement du Christ par Caïphe (fig. 7).
15. Saint Athanase d'Alexandrie.	31. Reniement de Pierre (fig. 7, 9).
16. Saint Épiphanios.	

32. Jugement du Christ par Pilate (fig. 7, 9).
33. Scène du jugement?
34. Dérision du Christ (fig. 14).
35. Chemin de croix (fig. 14).
36. Portement de croix (fig. 14).
37. Préparation de la croix (fig. 14, 15).
38. Mise en croix (fig. 15, 16).
39. Soldat perçant le côté du Christ avec une lance (fig. 17).
40. Descente de croix.
41. Thrène.
42. Mise au tombeau.
43. Saintes Femmes au tombeau.
44. Incrédulité de Thomas.
45. Apparition de Jesus près de la mer de Tibériade.
- 46—48. Fragment d' une composition inconnue.
49. Christ — Emmanuel parmi les Docteurs.
50. Christ prêchant.
- 51—52. Ornements.
53. Sainte Anne, la mère de la Vierge.
54. Saint Joachim, le père de la Vierge (fig. 5).
55. Pentecôte.
56. Prière du pharisien et du publicain.
57. Fragment d' une composition inconnue.
58. Envoyé de Pilate étand son bandeau sous les pieds du Christ (fig. 5).
59. Chérubin.
60. Sainte Vierge avec l' Enfant.
61. Christ parlant à l' envoyé du roi Abgar (fig. 5).
62. Saint Jean-Baptiste.
63. Saint évêque inconnu.
64. Saint évêque inconnu.
65. Saint Blaise, l' évêque (fig. 5).
66. Christ prêchant?
67. Christ remet la toile avec son image à l' envoyé du roi Abgar,
68. Saint guerrier inconnu.
69. La tsarine Hélène, neuve du tzar Doušane (fig. 6).
70. Le tzar Ouroš, fils du tzar Doušane (fig. 6).
71. Le tzar Etienne Doušane (fig. 6).
- 72—73. Fragments d' une composition inconnue.
74. Christ chassant les vendeurs du temple (fig. 7, 8).
75. Christ parlant à la Samaritaine (fig. 7, 8).
76. Saints martyrs inconnus en buste (fig. 7, 8).
77. Christ en buste (fig. 7, 9).
78. Deux archanges tenant l' image du Christ (fig. 7).
79. Saint Nicolas de Myra (fig. 7).
80. Saint moine inconnu.
81. Noces de Cana.
82. Prophète Ésaïe et un prophète inconnu, en breste.
83. Annonciation. La Sainte Vierge (fig. 3).
84. Les envoyés du roi Abgar lui rendant la Sainte Face (fig. 3).
85. Jésus Christ (fig. 3).
86. Fragment d' une composition inconnue.
87. Deux prophètes en buste.
88. Saint Jean — Baptiste prêchant aux soldats (fig. 10, 11).
89. Christ parlant de Saint Jean — Baptiste (fig. 10).
90. Sainte Vierge avec l' Enfant (fig. 10).
91. Transfiguration.
92. Saint Jean — Baptiste prêchant aux publicains?
93. Saint Jean — Baptiste prêchant.
94. Saint Georges?
95. Saint Jean — Baptiste baptisant le peuple.
96. Saint Jean — Baptiste prêchant dans le désert.
97. Saint Jean — Baptiste prêchant.
98. Saint Étienne le Jeune.
99. La fille d' Hérodias danse avec la tête de Jean — Baptiste.
100. Décollation de Saint Jean — Baptiste.
101. Christ parlant de Saint Jean — Baptiste.
102. Saint Arsène, le moine.
103. Sainte Anne avec la vierge enfant. (fig. 19).
103. a) Sainte Marine (fig. 19).
103. b) Saints Constantin et Hélène (fig. 19).
104. L' ange emmenant saint Jean — Baptiste au désert.
105. Fragment d' une composition inconnue.
106. Sainte Vierge prie au jardin d' olivier (fig. 10, 11).
107. Sainte Vierge rend ses habits à deux veuves (fig. 10, 11).
108. Dormition de la Vierge (fig. 12).
109. Saint Jean — Baptiste prêchant dans le désert (fig. 10, 11).
110. Saint Sabbas, moine (fig. 10).
111. Saint Syméon, stylite (fig. 11).
112. Saint Nicétas, guerrier (fig. 10).
113. Massacre des Innocents. Fragment.
114. Apparition du Christ à Saint Jean — Baptiste.
115. Hymne Acathiste. Oikos 11.
116. Saint Pierre *ὁ ἐν τῷ-μαρτύρι*.
117. Fragment d' une composition inconnue.
118. Concile œcuménique.
119. Les évêques discutant.
120. Sainte Nedélja (Kyriaki).
121. Arbre de Jessé (fig. 20).
122. Fragment d' une composition inconnue.
123. Légende de saint Antoine le Grand fig. 20).
124. Sainte Petka (Paraskevi)? (fig. 20).
- 125—126. Légende de saint Antoine le Grand (fig. 20).
127. Saint Joassaphe?
128. Un Saint. Fragment.
- 129—130. Saint martyr inconnu, jeune.
- 131—132. Saint moine inconnu.
133. Légende de Saint Antoine le Grand? Fragment.
134. Fragments d' une composition inconnue.
135. Saint inconnu en habit impérial.
136. Arbre généalogique de la famille d' Assénides (fig. 21).
137. Trois adolescents devant le roi Nebucadnetsar.
138. Concile œcuménique.
139. Entrée à Jérusalem.
140. Parabole des conviés (fig. 12, 13).
141. Christ et la femme adultère (fig. 12, 13).
142. Translation du corps de la Sainte vierge (fig. 12, 13).
143. Saint Eufrosinios.
144. Saint Paul prêchant? fig. (13).
145. Saint guerrier inconnu.
146. Saint martyr inconnu.
147. Ascension d' Élie au ciel.
148. Prophète Élie dans le désert.
- 149—150. Concile œcuménique.
151. Saint Barbaros.
152. Saint Pierre, ermite.
153. Saint Macaire l' Ermite.
154. Saint ermite inconnu.
- 155—156. Concile œcuménique.

157. Saint Jean le Climaque.
158. Scene de supplice d' un martyr inconnu.
159. Jésus Christ avec l' Evangile.
160. Guérison de deux lépreux? Fragment (fig. 13).
161. Apôtre Saint Pierre baptisant le centenier Corneille? (fig. 13).
162. Saint guerrier inconnu.
163. Fragment d' une composition inconnue.
164. Apôtre Saint Paul prêchant?
165. Saint guerrier inconnu.
- 66—168. Légende de saint Démétrios. Fragment.
169. Saint Dorothée, moine.
170. Apôtre prêchant?
171. Saint martyr inconnu.
172. Saint Sava, archevêque Serbe.
173. Saint Siméon Serbe (Étienne Némanja).
174. Guérison de l' hémorroïsse.
175. Jésus parlant à Zachée.
176. Enseignement au temple.
177. Jésus bénit les petits enfants.
178. Saints martyrs en buste.
179. Apôtres Saint Pierre et Saint Paul prêchant (fig. 14)
180. Jugement de Saint Pierre et de Saint Paul (fig. 14).
181. Exécution de Saint Pierre et de Saint Paul (fig. 12).
182. Apôtre prêchant (fig. 14).
183. Apôtre Saint Luc peint l' Image de la Sainte Vierge (fig. 15, 16).
184. Martyre d' un apôtre (fig. 16).
185. Apôtre crucifié (fig. 17).
186. Apôtre prêchant (fig. 17).
187. Miracle d' un apôtre.
188. Christ parlant aux juifs.
189. Crucifiement? Fragment.
190. Fragment d' une composition inconnue.
191. Annonciation L' archange Gabriel (fig. 15).
192. Sainte Trinité, une figure à trois faces (fig. 15).
193. Sainte Vierge priant (fig. 15).
194. Christ parlant aux juifs.
195. Crucifiement? Fragment.
196. Saint médecin.
197. Guérison de la main Sèche.
198. Deux patriarches de l' ancien Testament.
199. Fragment d' une composition inconnue.
200. Saint guerrier inconnu.
201. Apôtre Saint Pierre.
202. Apôtre Saint Paul.
- 03—204. Saint guerrier inconnu.
- 05—206. Saint médecin (fig. 15 16).
207. Portrait de Macaire, igoumène (fig. 17, 18).
208. Archange (fig. 17).
209. Saint Jean Chrysostome? (fig. 17).
210. Evangéliste Saint Jean.
211. La Sainte Face.
212. Evangéliste saint Matthieu.
213. Archange.
214. Evangéliste Saint Marc.
215. Archange.
216. Evangéliste Saint Luc.
217. Archange.
218. Les Quarante Martyrs en buste.
219. Patriarches de l' ancien Testament en buste.
220. Prophètes
221. Saints évêques en buste.
222. Le „Stichiron“ de Noël.
223. Sainte Vierge caressée par les parents.
224. Saint Sylvestre, évêque.
225. Saint évêque inconnu.
226. Saint Clément, évêque.
227. Saint Ananias, évêque.
228. Saint Parthénios, évêque.
229. Saint Modeste, évêque.
230. Saint Martin, le pape.
231. Saints Basile le Grand et Jean Chrysostome sacrifiant.
232. Saint Macaire de Jérusalem.
233. Le refus des offrandes de Joachim.
234. Apparition de l' ange à Joachim dans le désert.
235. Annonciation à Anne près du puits.
236. Présentation de la Vierge au Temple (fig. 22).
237. Saint Ambroise, évêque.
238. Saint Babylas (fig. 22).
239. Saint Georges, évêque (fig. 22).
240. Nativité de la Sainte Vierge.
241. Bâton fleuri de Joachime (fig. 23).
242. Fiançailles de Marie et de Joachime (fig. 23).
243. Annonciation à la Sainte Vierge près du puits (fig. 23).
- 244—247. Saint Evêque inconnu.
248. Saint Paul le Confesseur.
249. Saint Ignace le Théophore.
250. Les sept premiers pas de la Vierge.
251. Sainte Vierge bénie par trois prêtres.
252. Reproches de Joseph.
253. Épreuve par l' eau.
- 254—255. Saint évêque inconnu.
256. Saint Pierre, évêque.
257. Saint Germain, évêque.
258. Saint Jacques, le frère du Seigneur.
259. Saint Judas, évêque.
260. Saint Siméon, évêque.
261. Archange.
262. Les forces angéliques.
263. Deux archanges.
264. Abraham recevant les trois anges.
265. Sainte Trinité chez Abraham.
266. Trois anges quitteut Abraham?
267. Saint Hypatios.
268. Saint Antipas, évêque.
269. Saint Patapios, évêque (fig. 24).
270. Saint Charalampe, évêque (fig. 24).
271. Saint Nicéphore, évêque.
272. Saint Timon.
273. Saint Euplos, diacre.
274. Vision de Saint Pierre d' Alexandrie (fig. 24).
275. Saint Grégoire de Crète.
276. Miracle d' un archange.
277. Sacrifice d' Abraham.
278. Miracle d' un archange.
279. Saint Silivanos.
280. Saint évêque inconnu.
281. Saint Cyprien.
- 282—283. Saint évêque inconnu.
284. Apparition de l' ange à Zacharie? (fig. 25).
285. L' Ange agite l' eau dans la piscine de Béthesda? (fig. 25).
286. Trois adolescents dans la fournaise et, l' ânesse de Balaam (fig. 25).
- 287—289. Saint évêque inconnu.
290. Saint Capetonos, évêque.
291. Saint évêque inconnu.
292. Sainte Trinité.
293. Les séraphins et les Trônes.
294. Saint Babilas, évêque.
295. Saint Clément d' Ancyre.
296. Saint Clément d' Ochrida.
- 297—299. Saint évêque inconnu.
300. Chérubins.

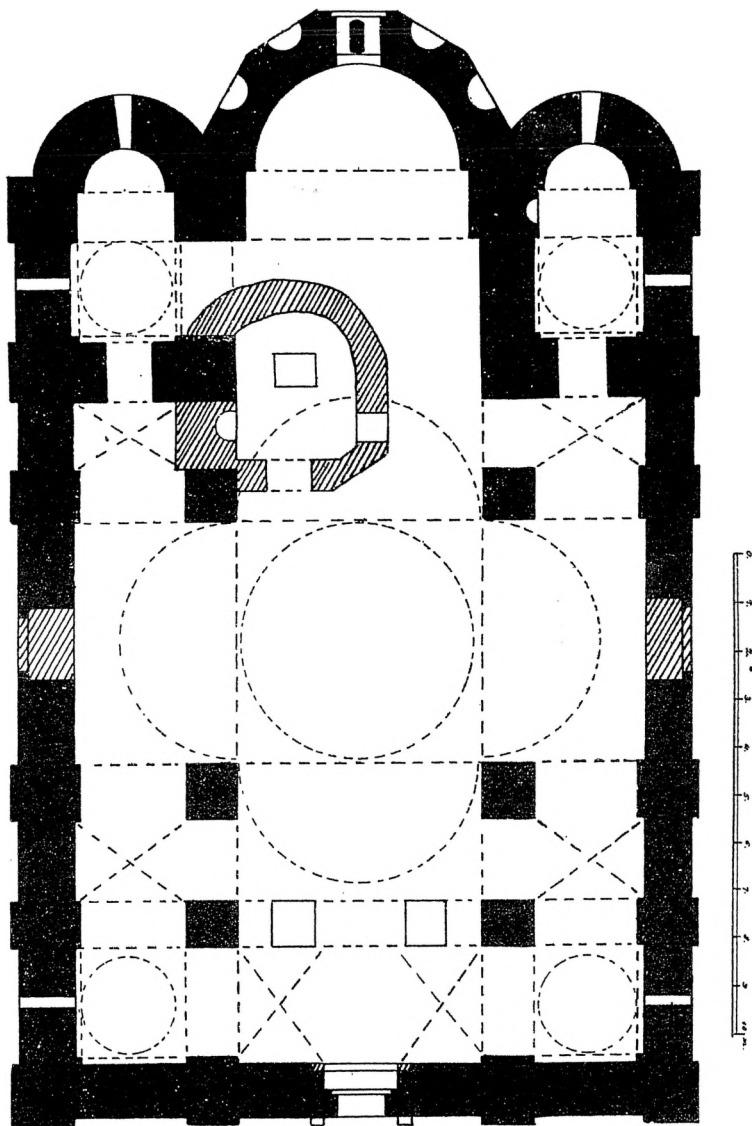
Сл. 1. — Општи изглед манастира.

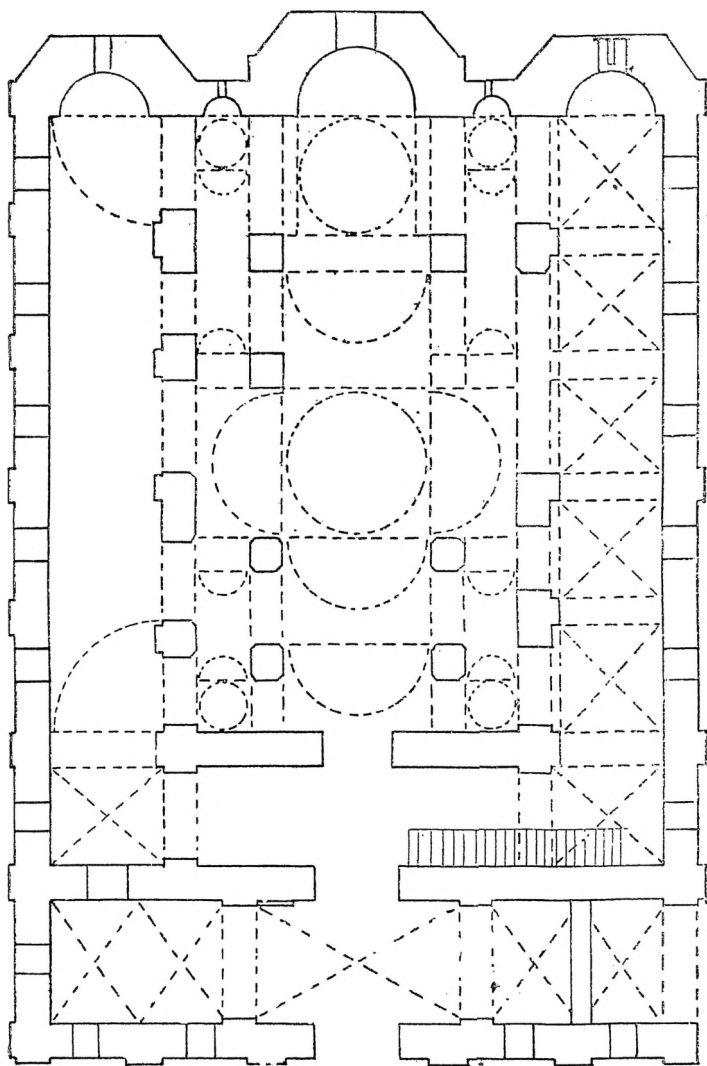
Сл. 2. — Изглед храма с југо-запада.

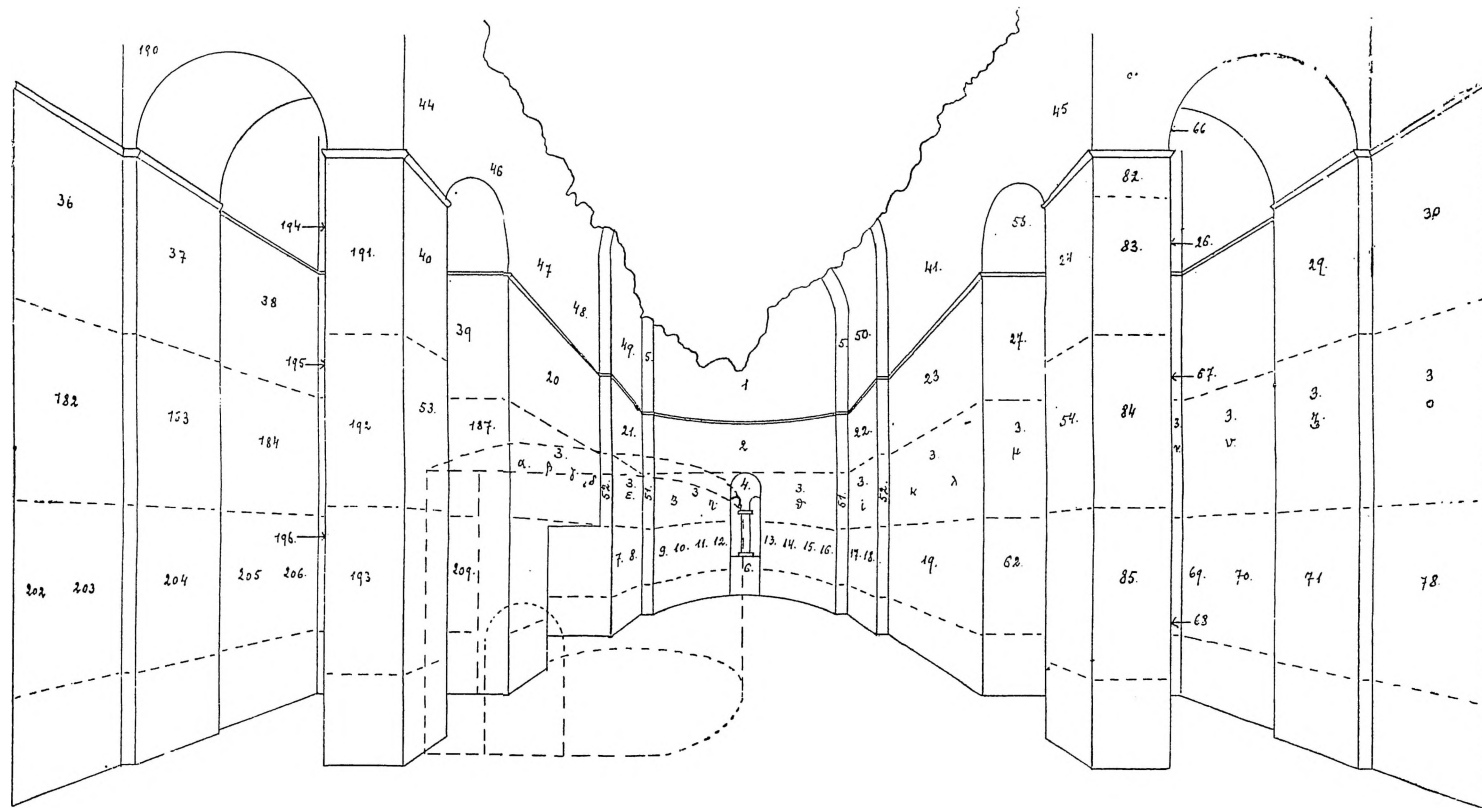
Сл. 3. — Олтарни део цркве.

Цртеж I. Матеич. Основа цркве.

Цртеж II. Скица основе цркве св. Петке у Призрену.

МАТЕМ. С-Ю

Схема I. Матеич. Источна страна цркве.

МАТЕИЧ, 1. В-З.

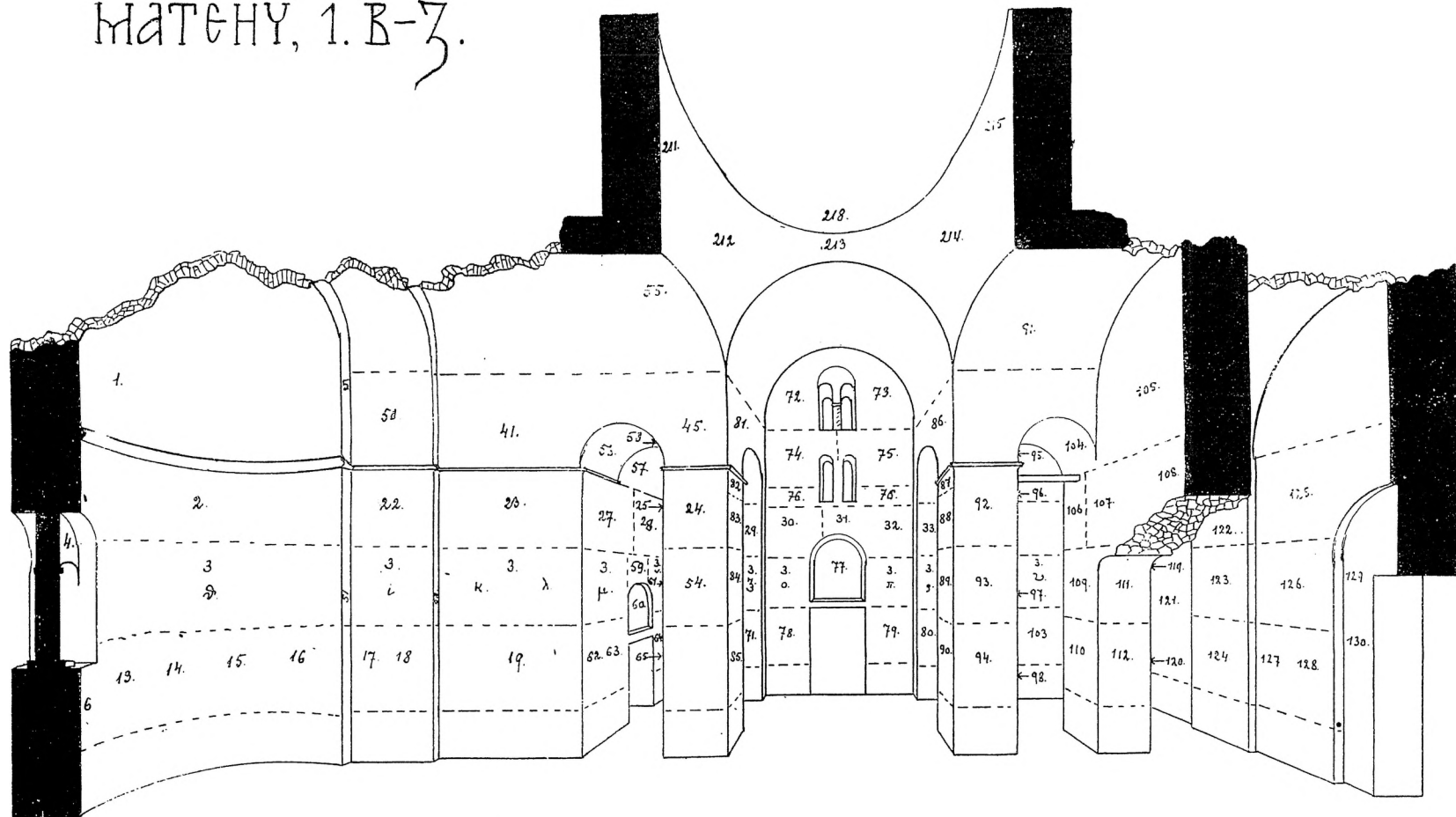

Схема II. Матеич. Јужна страна цркве.

Матену, 2, 3-В

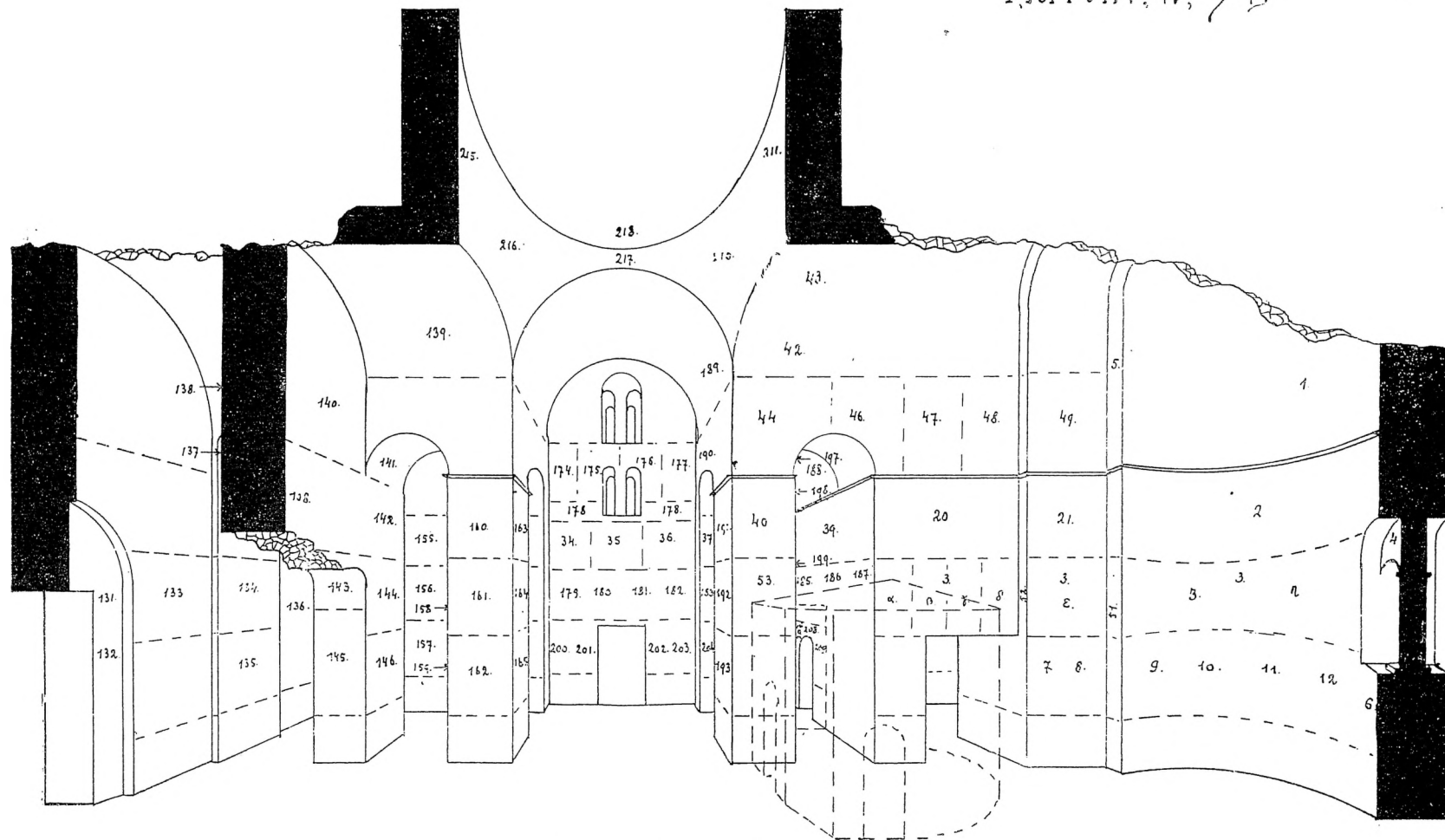
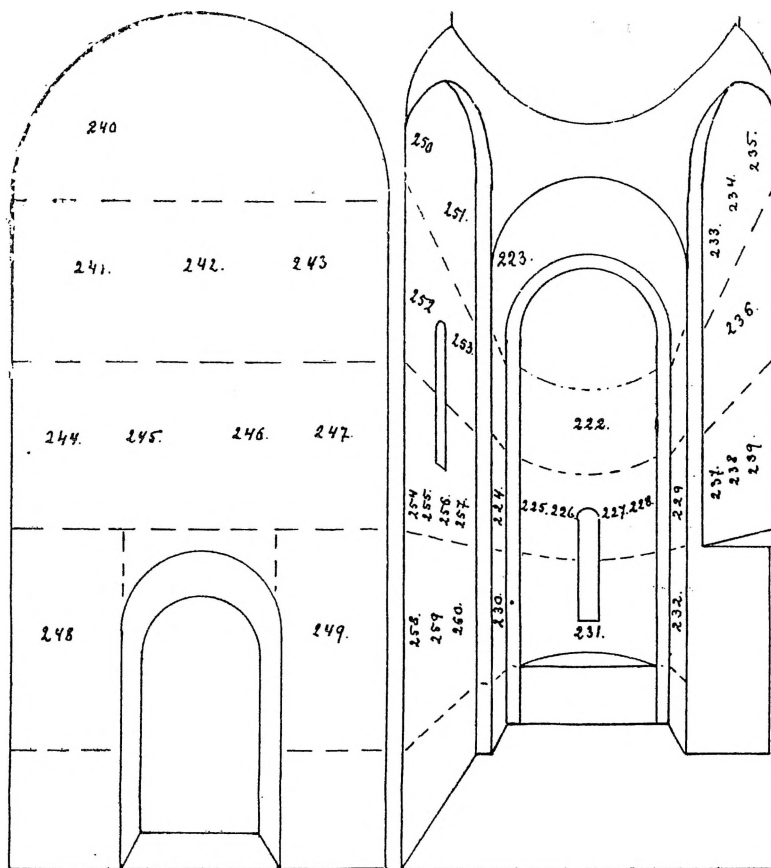
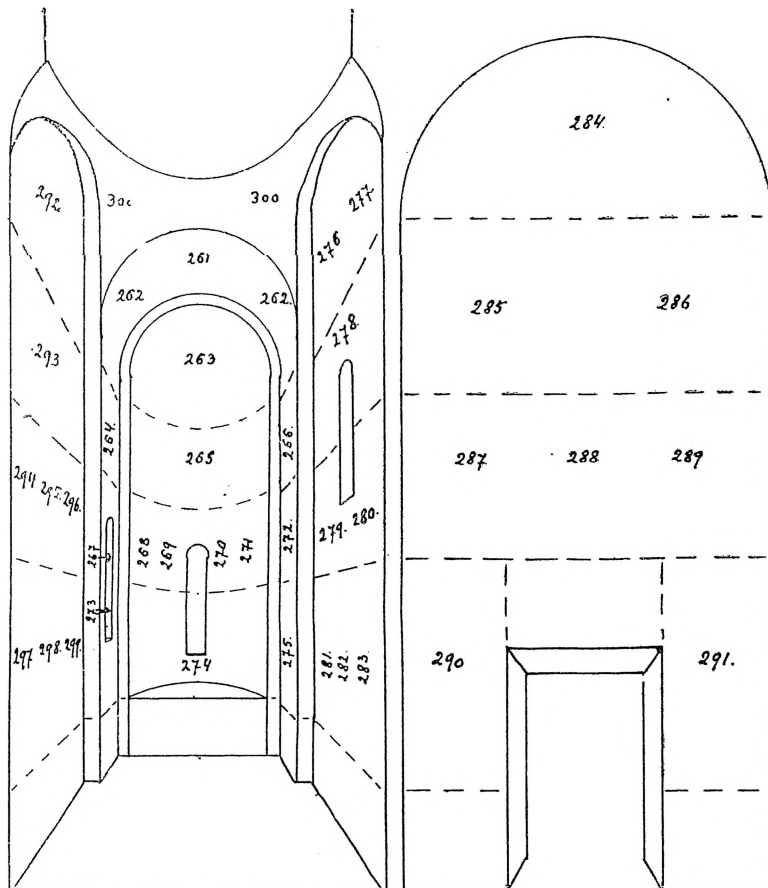

Схема III. Матенч. Северна страна цркве.

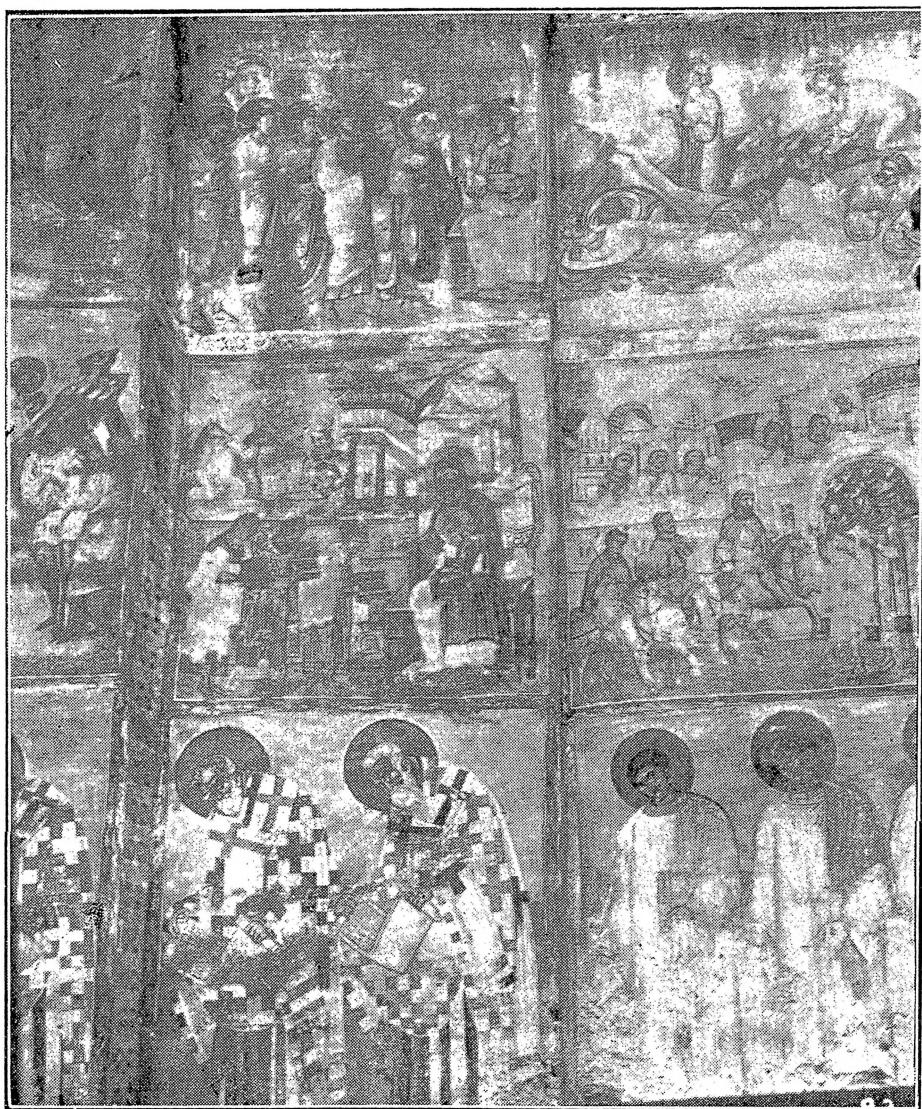
МАТОНУ, С-1

Схема IV. Матич. Протезис.

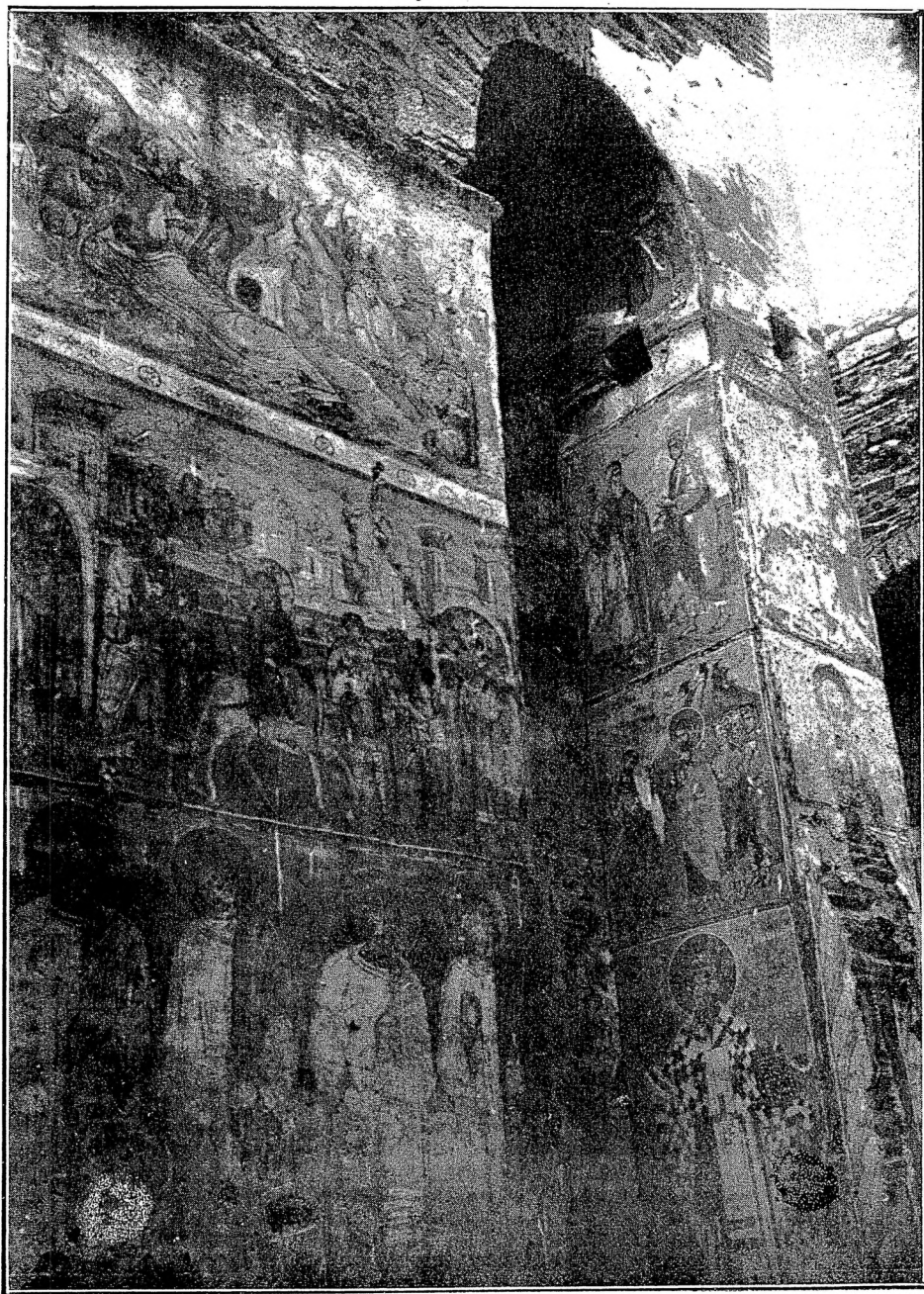

МАТОНУ, С-2

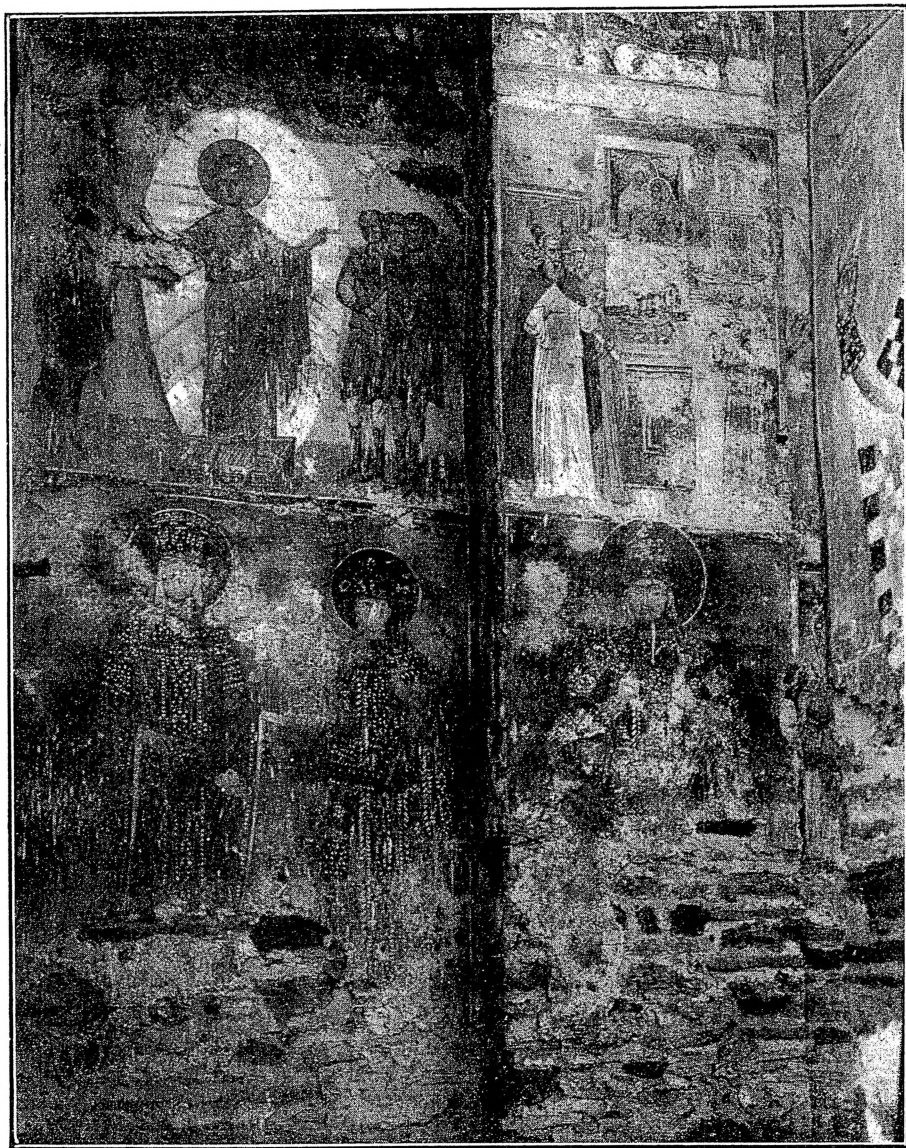
Схема V. Матич. Баконик.

Сл. 4. — Јужна страна олтара.

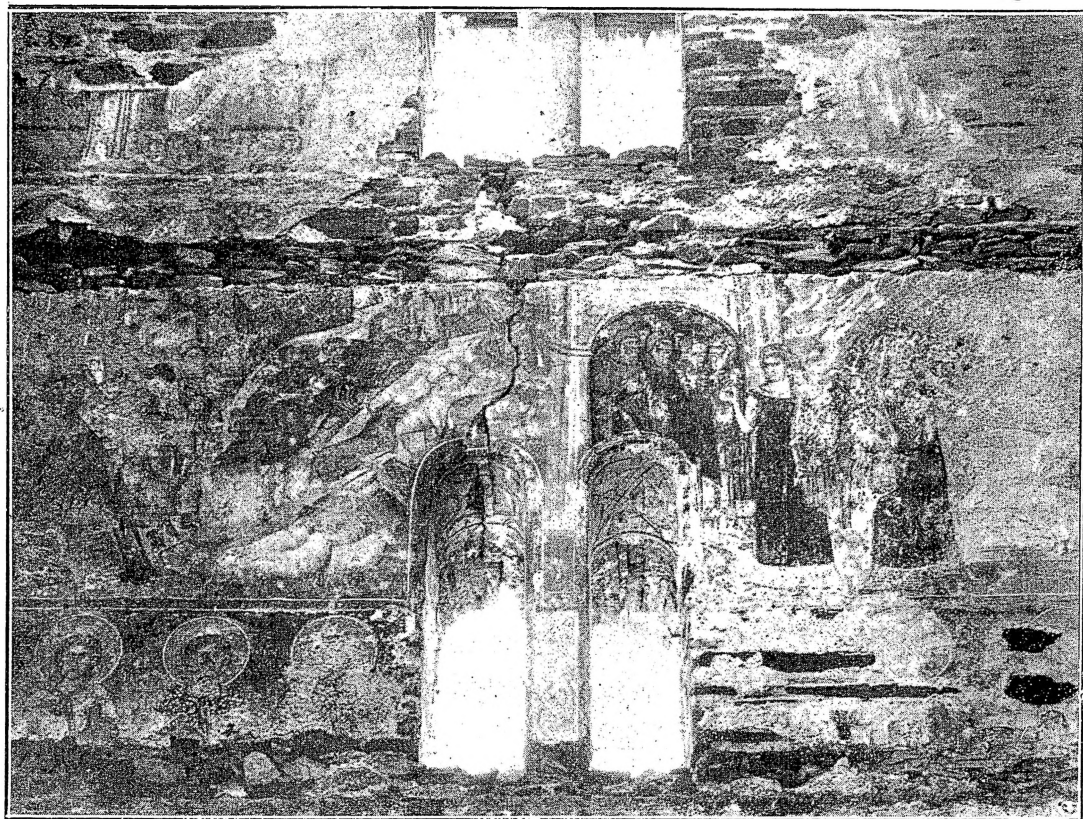
Сл. 5. — Јужна страна олтара и југо-источни стуб.

Сл. 6. — Јужна страна. Акатист. Портрети ктитора.

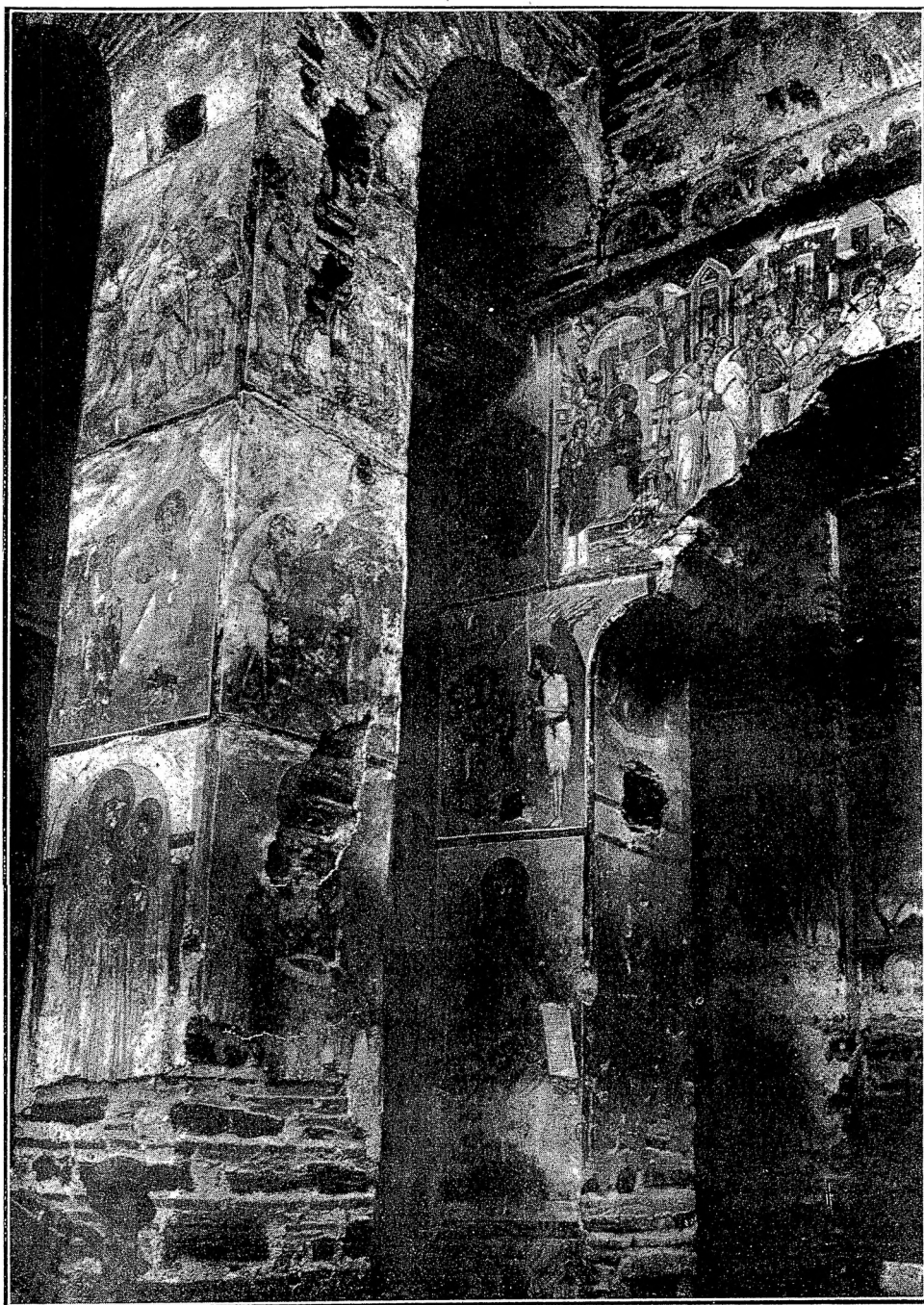
Сл. 7. — Јужна страна цркве.

Сл. 8. — Изгон трговаца из храма. Разговор Христа са самарјанком.

Сл. 9. — Одрицање Петра. Суд пилатов. Акатист.

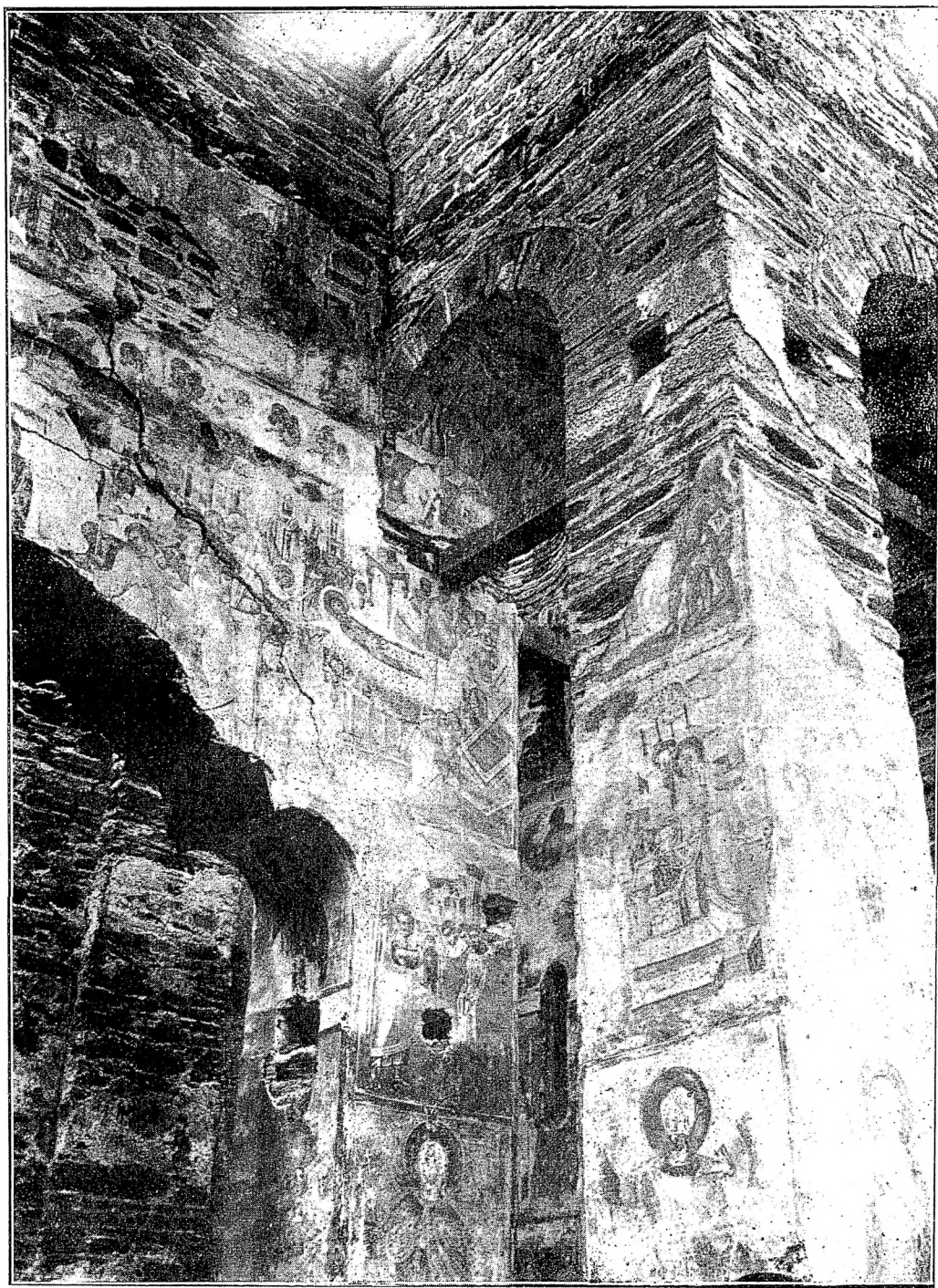
Сл. 10. — Живот Јована Претече. Успенски циклус.

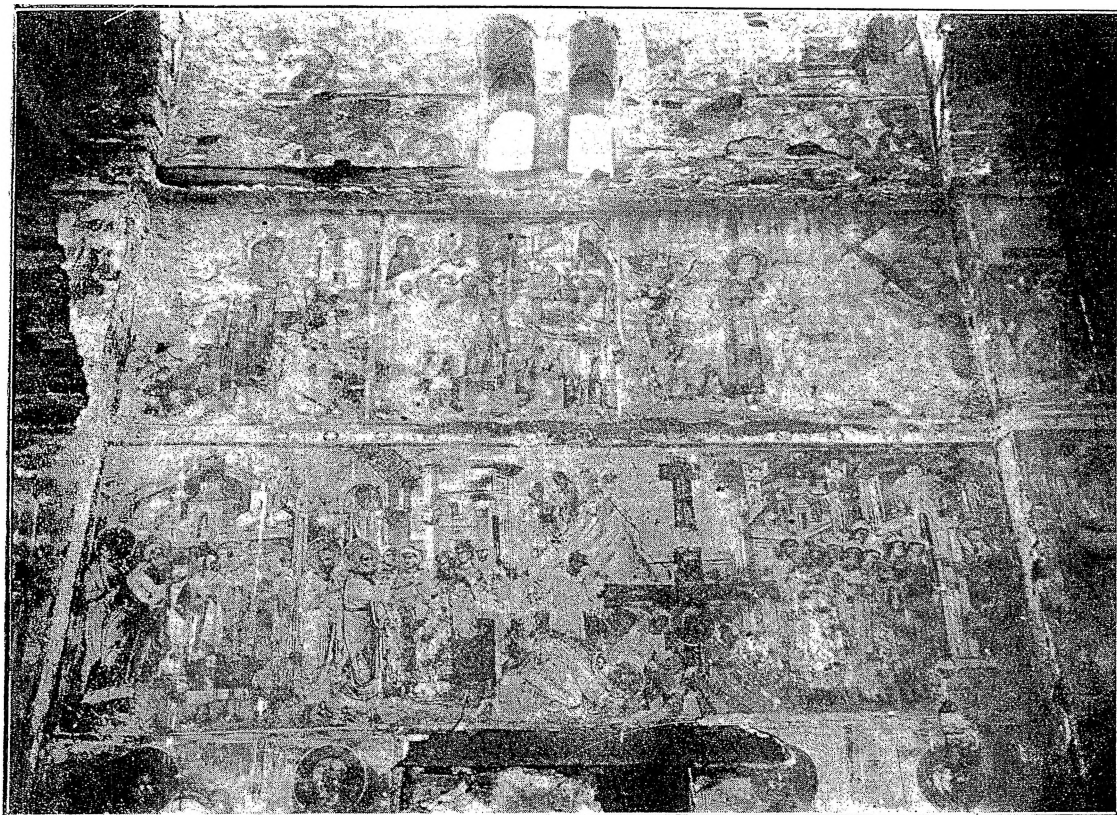
Сл. 11. — Молитва Богородице у врту. Раздељење одеће.
Проповед Јована Претече.

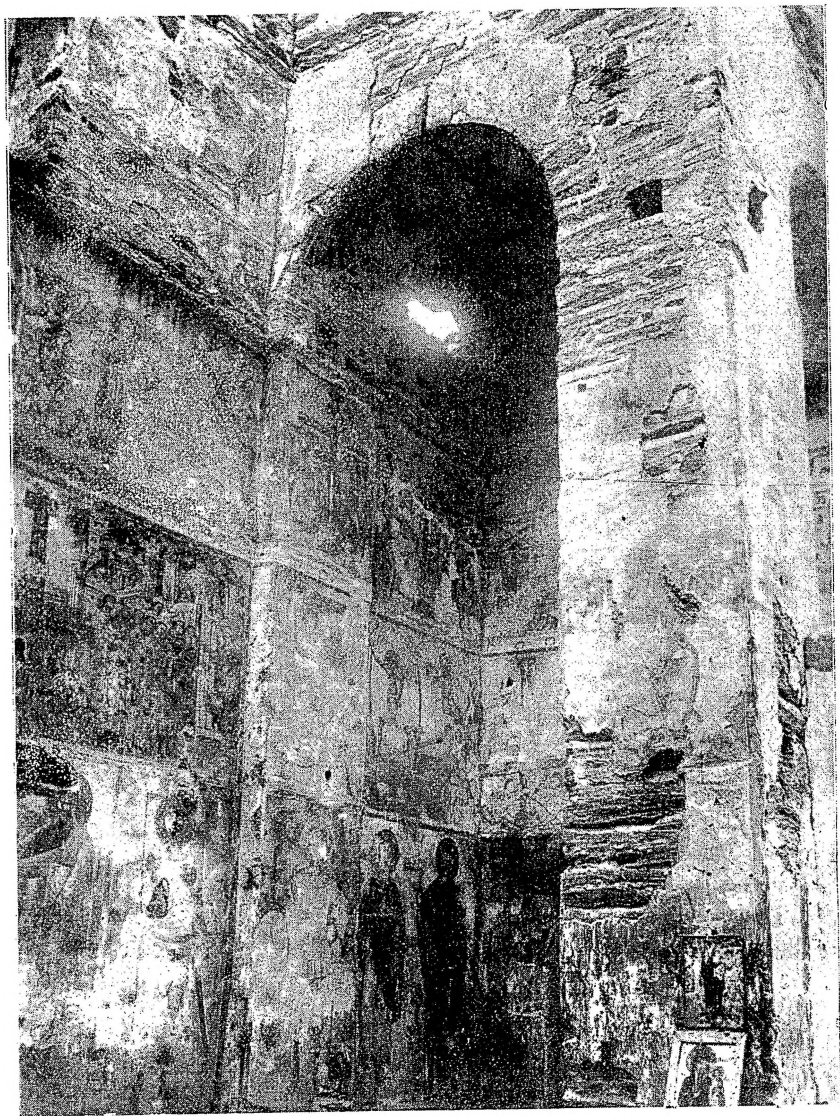
Сл. 12. — Успенски циклус. Прича о звањим и изабраним.

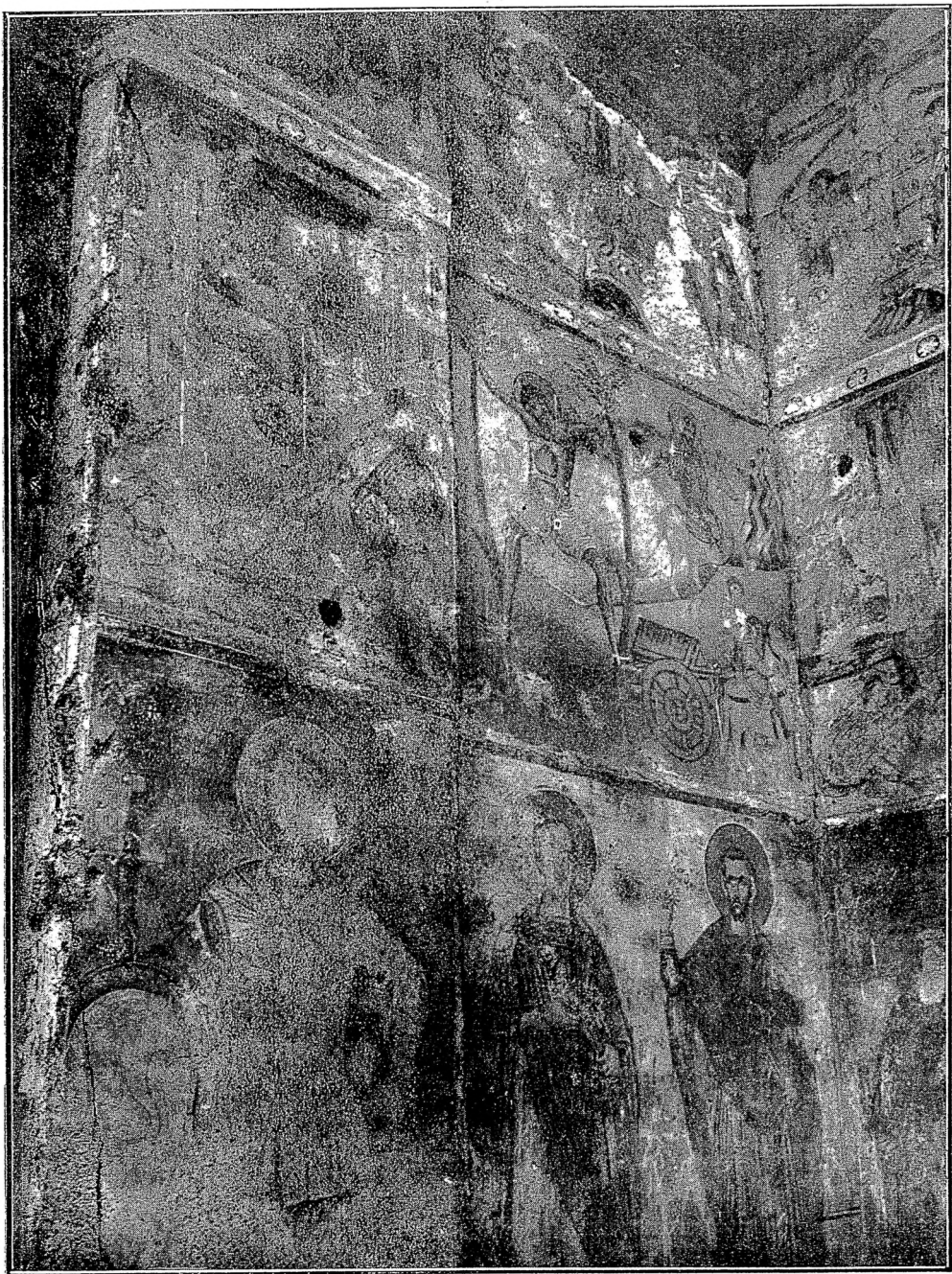
Сл. 13. — Успенски циклус. Дела апостолска.

Сл. 14. — Северна страна. Страсни циклус. Дела апостолска.

Сл. 15. — Страсни циклус. Дела апостолска. Св. Тројица.

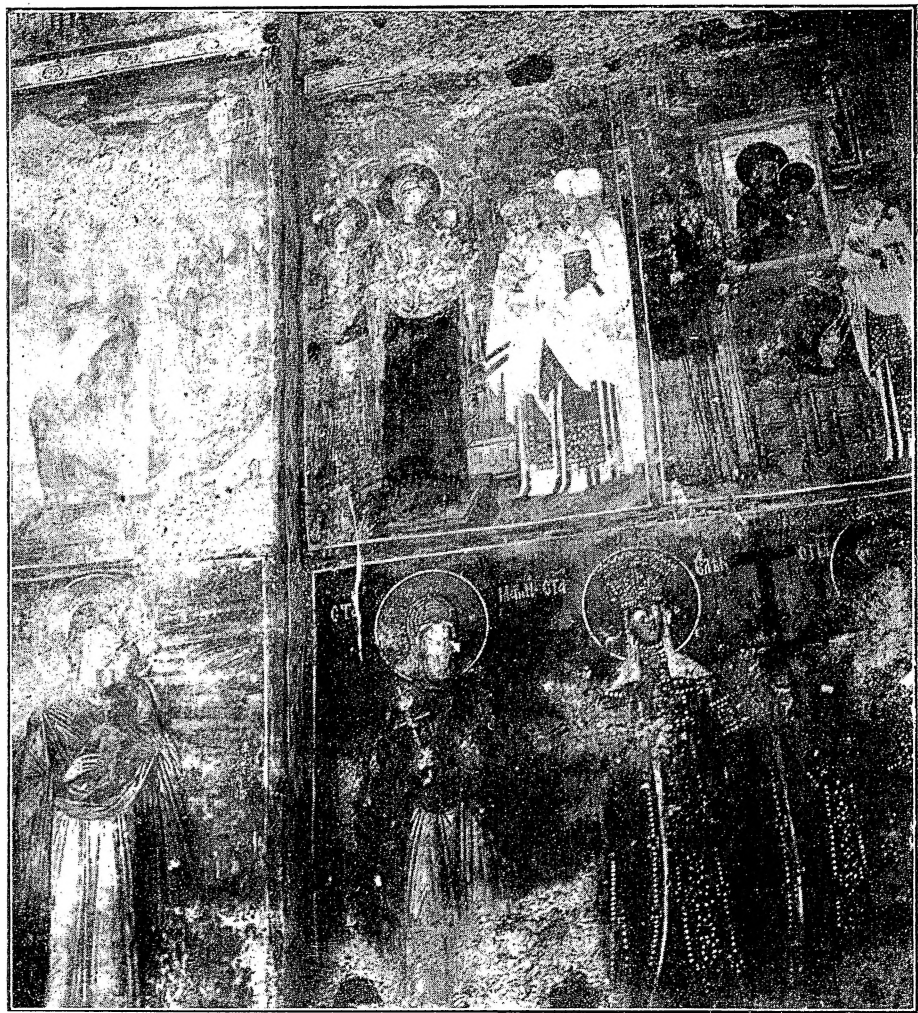
Сл. 16. — Еванђелист Лука слика икону Богородице.
Мучења апостолска.

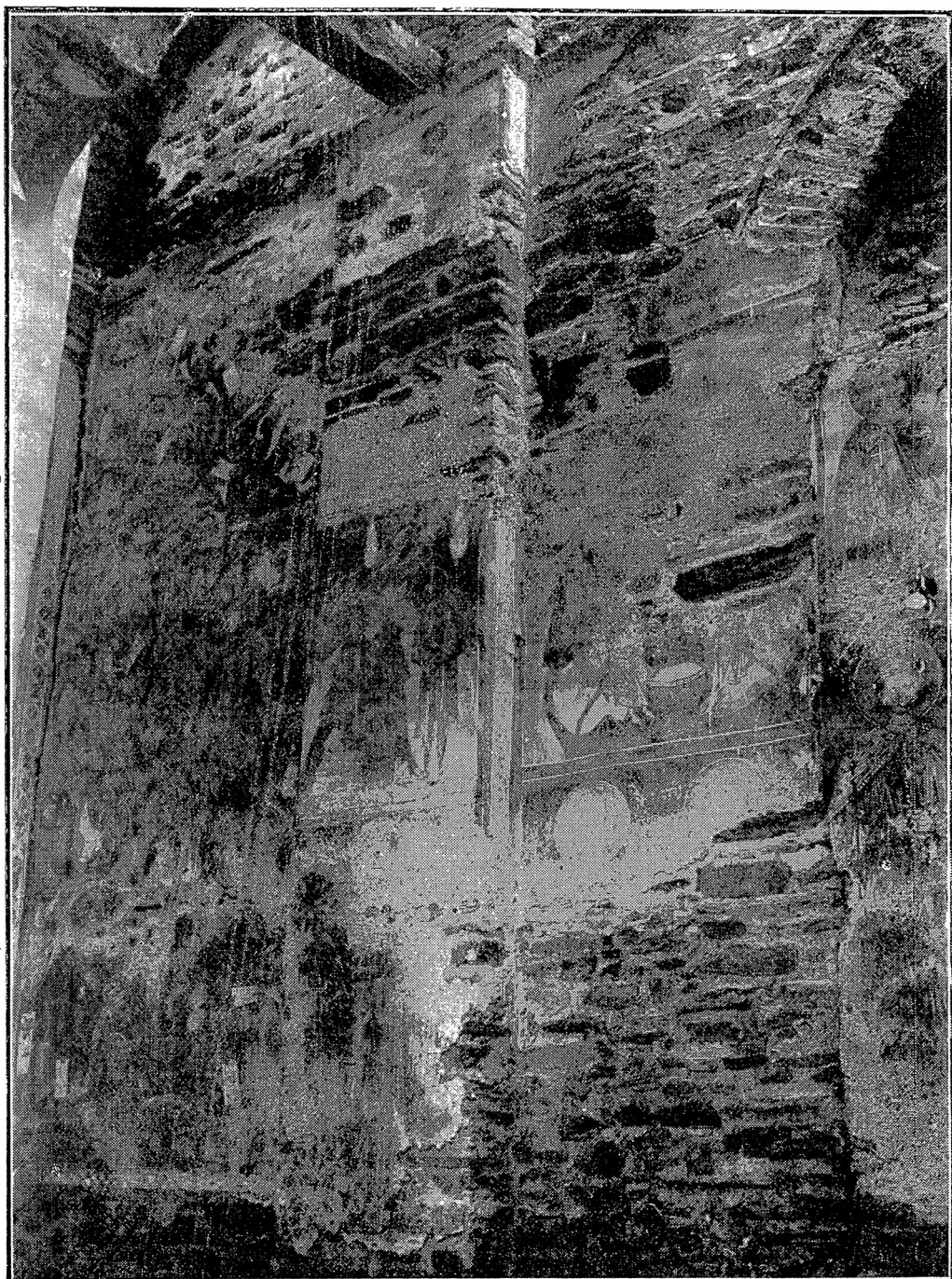
Сл. 17. — Распеће. Дела апостолска.

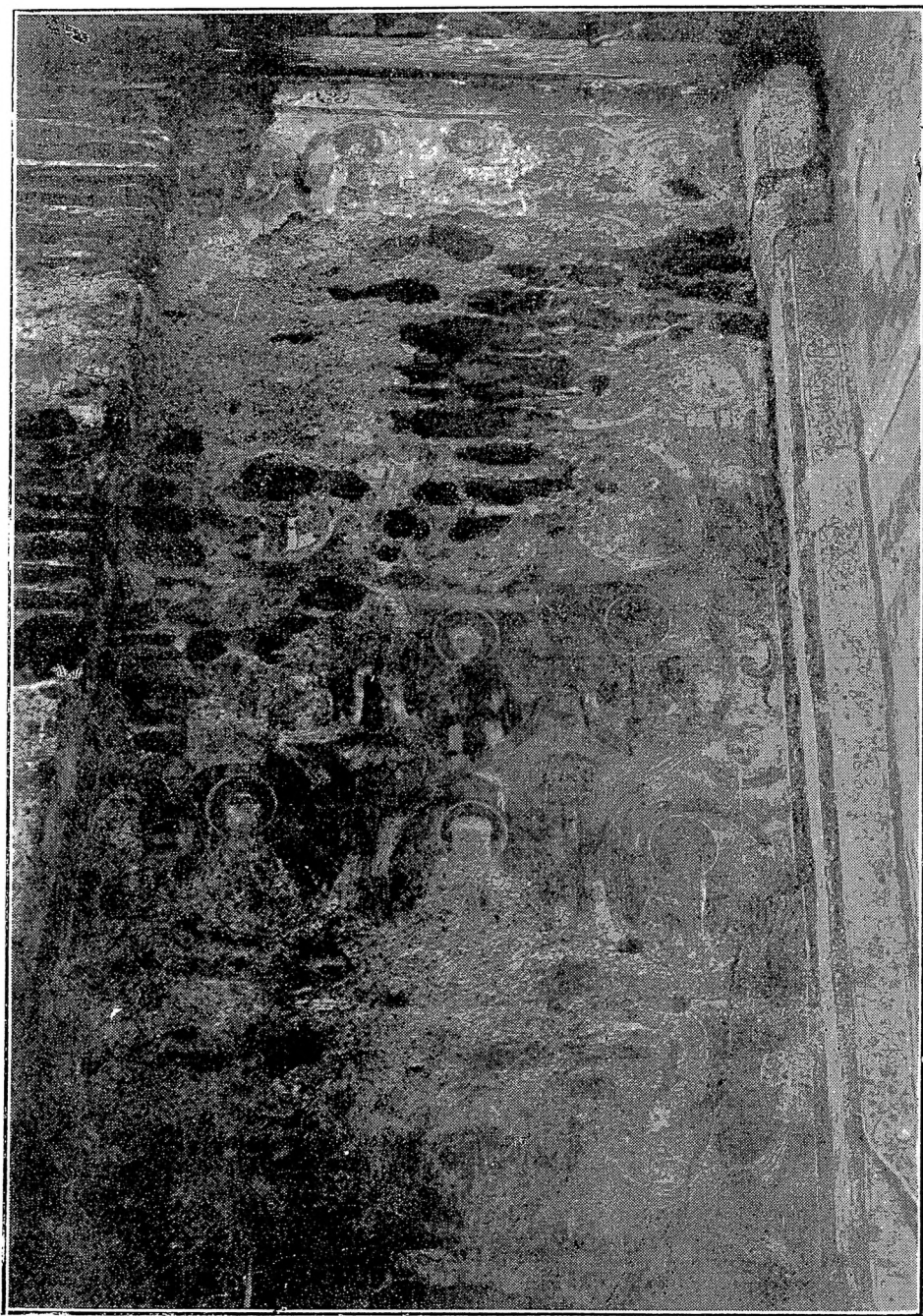
Сл. 18. — Игуман Макарије.

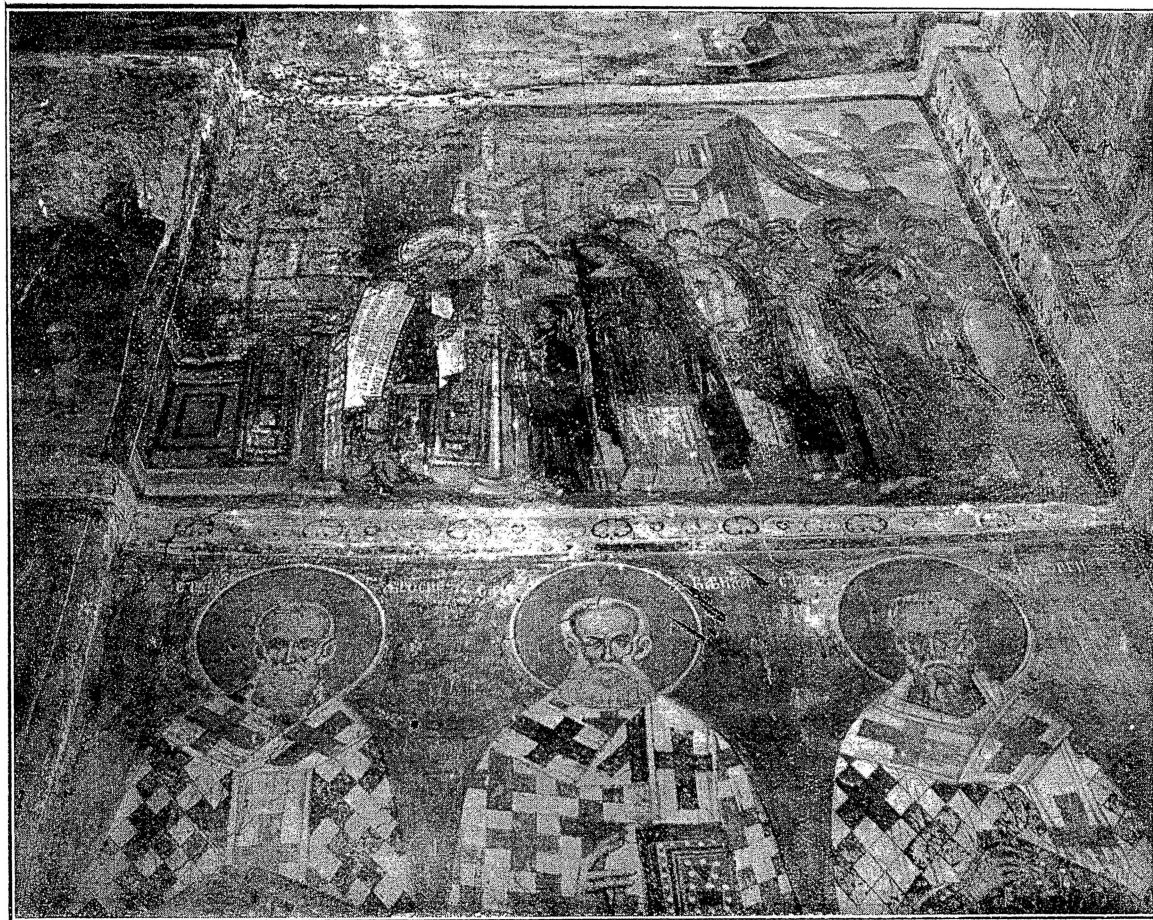
Сл. 19. — Јужна страна притвора. Акатист.

Сл. 20. Западна страна притвора. Дрво Јесејево. Живот
св. Антонија.

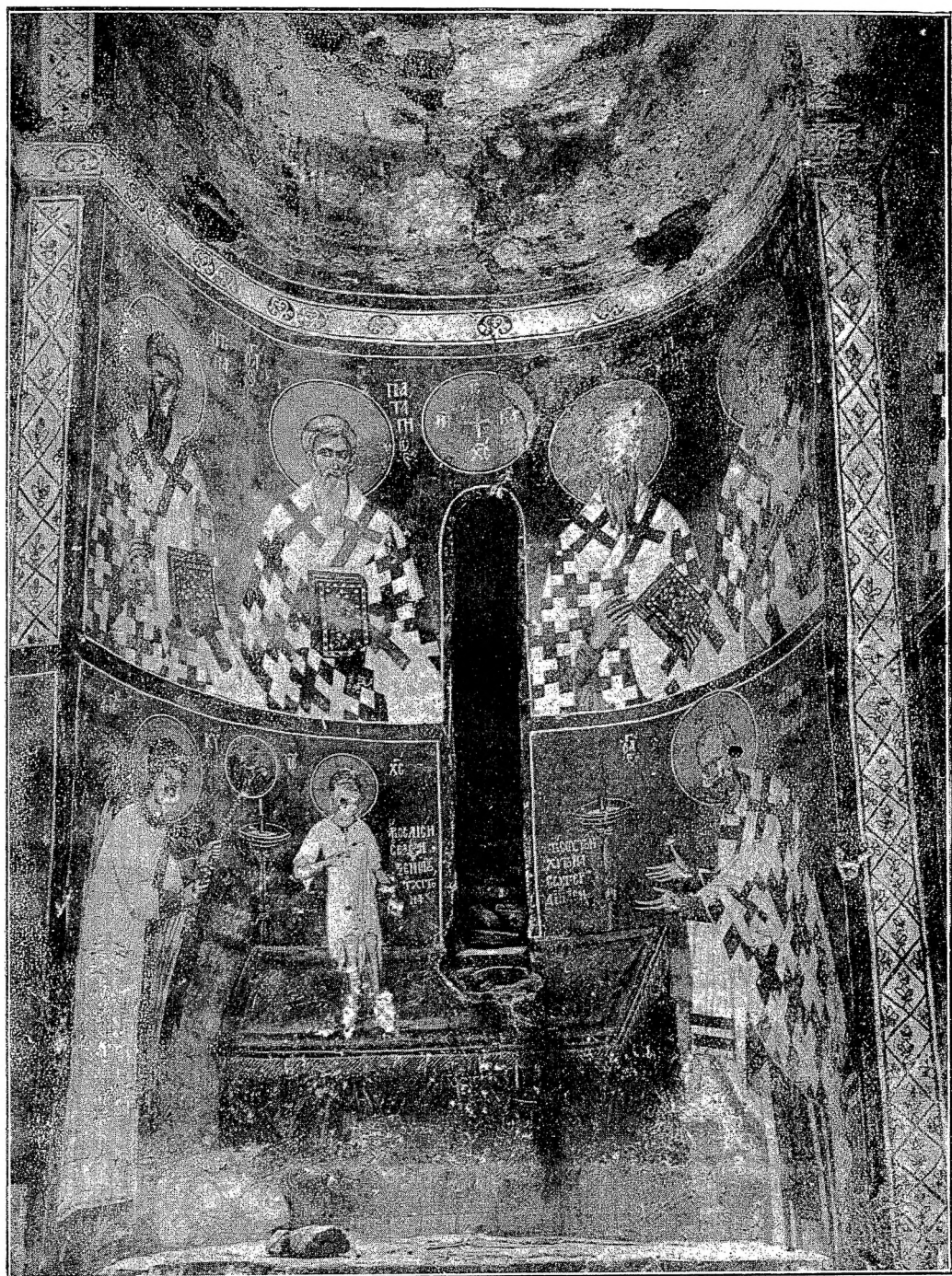
Сл. 21. — Притвор. Родословно дрво рода Асенова.

Сл. 22. Жртвеник. Увођење у храм.

Сл. 23. — Жртвеник. Молитва о жезлима. Зарука. Благовест.

Сл. 24. — Ђаконик. Визија св. Петра Александријског.

Сл. 25. — Баконик. Чуда арханђела.